

Bonus Nuntium

A Koszta József Múzeum tudományos, muzeológiai, művészeti és művelődési online folyóirata

2024/4.szám

TUDOMÁNY

MŰVÉSZET

MUZEOLÓGIA

MŰVELŐDÉS

WWW.BONUSNUNTUM.HU

Bonus Nuntium

TUDOMÁNYOS, MUZEOLÓGIAI, MŰVÉSZETI ÉS MŰVELŐDÉSI ONLINE FOLYÓIRAT

Megjelenik online, évente minimum két alkalommal.

ISSN 2676-8933 Online

www.bonusnuntium.hu

Bonus Nuntium

TUDOMÁNYOS, MUZEOLÓGIAI, MŰVÉSZETI ÉS MŰVELŐDÉSI ONLINE FOLYÓIRAT

Megjelenik online, évente minimum két alkalommal.

www.bonusnuntium.hu

Felelős kiadó

A Koszta József Múzeum igazgatója

Főszerkesztő

Irsai Farkas László

Szerkesztőségi titkár:

dr. Kádár Zoltán

Szerkesztő bizottság:

dr. Gruber László, dr. Miklós Péter, dr. Mód László, dr. Nátyi Róbert,
Irsai Farkas László, Tánzos Roland

Szerkesztőség:

Koszta József Múzeum

6600 Szentes, Kossuth tér 1.

E-mail cím: folyoirat@kosztamuzeum.hu

Telefonszám: +36 63 312 352

Kiadja:

Koszta József Múzeum (Szentes, Kossuth Tér 1)

TARTALOMJEGYZÉK

FÁBIÁN ESZTER: A feldebrői pásztorbotfő újabb analógiáinak vonatkozásában..... 5

IRSAI FARKAS LÁSZLÓ: A védelmező őrnagy – Karády Katalin és Ujszászy István kapcsolata, részletkutatási eredmények alapján..... 20

SZÖLLŐSI RÓBERT: A migrációs helyzet hosszútávú szubkulturális hatásai az európai és magyar múzeumi kultúrára..... 43

Dr. UDVARVÖLGYI ZSOLT – TÓTH ISTVÁN: Urzó Ádám (1886-1973) - Egy kalandvágó borbély élete Katalinfalvától Nagymágocsig..... 60

Fábián Eszter

A feldebrői pásztorbotfő újabb analógiáinak vonatkozásában

Absztrakt

Feldebrő egykor sokat vitatott, 11. századi alapítású templomából egy kisméretű, csontból faragott pásztorbotfő került elő az 1936-1942 közötti ásatások során. A lelőköri körülmények és a tárgy beszolgáltatásának útja a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Osztályára máig rejtélyesek. Mindezt eddig egyetlen hosszabb tanulmány jelent meg 1952-ben¹ az akkoriban megsemmisültnek vélt tárgyról, melynek szerzője többek között a püspöki és apáti pásztorbotok származásával, rendeltetésével illetve a feldebrői botfőnek megfelelő típusú méltóságjelvények ikonográfiájával és motívumának eredetével is foglalkozott. A tárgyat saját tipológiai hipotézisére alapozva a XI. század második felére keltezte, eredetét pedig - az igencsak töredékes lelet stílusjegyei alapján - Vesztfália vagy a Rajnavidék környékére tette. Kutatásomban az elmúlt 70 év újabb forrásanyagának tükrében vizsgálom a botfőt, ami annak esetleges technikai megoldásait is figyelembe véve újabb kapcsolatokhoz vezethet.

Egy különleges lelet került elő az 1936-1942 között zajlott ásatás során a feldebrői Szent Márton templom területéről. A tárgy egykor egy csontból faragott püspöki vagy apáti botfő lehetett. Hossza 11,5 cm, a voluta átmérője 8 cm, míg a tárgy alsó részének átmérője 3,5 cm. Nyolcszög oldalúra csiszolt, és egyre keskenyedő, végül önmaga felé visszakanyarodó ragadozó állat fejében végződik. Ennek nyakát faragott, kidomborodó, nyakörv-szerű gyűrű veszi körbe, a botfő szára 5 cm magasságban keskeny sávban kivéssett. A tárgy alján lévő szabályos kör kerületű, mély üreg egykor a bot rúdjának csatlakoztatására szolgált. A

---

¹ Bárány-Oberschall Magda: Il pastorale romanico in osso della chiesa di Feldebrö. (con 4 tavole). Corvina Serie III. Anno I. Volume I. Firenze, 1952, 38—58.

csontfaragvány rendkívül töredékes: hosszú törés nyúlik végig a kanyarulat külső és belső oldalán, mely végül a szörnyeteg fejének közepén fut össze, ezzel szimmetrikusan ugyan, de megcsontkítva a lényt. A két profilnézetből a fejnek ez a hiányossága nem látszik, csak a részletek egykor gondosan faragott, mára megkopott nyomai.

A régészeti feltárásokat követően Bárány-Oberschall Magda művészettörténész foglalkozott a pásztorbotfővel². A tárgyat a Magyar Nemzeti Múzeumba kerülése után pár évvel megsemmisültnek nyilvánították az intézményt érintő 1944-45-ös fennforgásokat követően.

---

² Bárány-Oberschall Magda: Observations sur les crosses pastorales de l'époque romantique et sur leur symbolisme. *Atti del Primo Convegno Internazionale per le Arti Figurative*. Firenze, 1948, 125—129., 125—129., Bárány-Oberschall Magda: Il pastorale romanico in osso della chiesa di Feldebrö. (con 4 tavole). *Corvina Serie III. Anno I. Volume I*. Firenze, 1952, 38—58., Bárány-Oberschall, Magda: Baculus pastoralis—Irische Motive auf Mittelalterlichen Beingeschnitzten Bischofsstäben. *Zeitschrift für Kunstwissenschaft*, Wien, 1958, 13—36.

Oberschall Magdának tehát csak a fennmaradt két fekete-fehér fénykép alapján volt módja vizsgálni a tárgyat. Tanulmányainak legsarkallatosabb invenciója az a tipológiai hipotézis, amely a későbbi évek pásztorbotokkal foglalkozó nemzetközi szakirodalmának jelentős hivatkozási pontjává vált. Eszerint a 9-10. századtól kezdődően a püspöki és apáti botok volutája egyre zártabb formációt alkot, az idő elteltével egyre inkább befelé kanyarodik, míg a 12-13. századi botvégzördések egyértelműen kettős tekeredést mutatnak. Ennek a fejlődésnek a megfelelő szakaszára keltezte a feldebrői botfőt, és datálta azt a 11. század végére - 12. század elejére. példának hozva azokat a hasonló típusú tárgyat, amelyeket a feldebrőivel egy csoportba tartozónak vélt, a voluta kanyarodásának szabályai, és annak állatfőben végződő motívuma miatt. Ezeknek megfelelően a teljes európai anyagban összesen három fennmaradt tárgyat talált: Szent Anno kölni püspök (+ 1075) elefántcsont botját,³

---

³ Jelenleg: Németország, Siegburg, Schatzkammer, Sankt Servatius

Szent Erhard, a regensburgi Niedermünster kolostorban őrzött sötét színű, bivalyszarvból készült botját, illetve a kalocsai székesegyház vörös márvány szarkofágjából származó, fémből készült, valaha drágakőberakásokkal díszített pásztorbotfőt, amelyről felmerült, hogy Asztrik érsek botja lehetett egykor.⁴ Oberschall a botfő állatalakját oroszlánként értelmezte, és ezt egyedülálló tulajdonságnak tartotta a rokon tárgyak körében. További stíluskritikai szempontok tekintetében a pásztorbotfőt a Rajna-Vesztfália régió térségéhez kapcsolta.

Az elmúlt 70 év újabb, elsősorban nemzetközi kutatásai indokoltá tették a tárgy újbóli művészettörténeti kontextusba helyezését, azt további szempontok szerinti elemzésekkel kiegészítve, melyek annak eredetéről és datálásáról alkotott eddigi képet megkérdőjelezhetik. A pásztorbotfő időközben előkerült: az 1960-as évekig a naszvadi ásatási leletek közé keveredve lappangott.⁵ Vizsgálatának így nemcsak az Oberschall által közölt fényképekre alapozva kell szorítkoznia, és ebből fakadóan a tárgy egykori technikai megoldásait illetően újabb kérdések merülnek fel. A kutatást azonban megnehezíti, hogy sem a lelőköörülményeiről, sem pedig a Magyar Nemzeti

⁴ Buzás Gergely: A kalocsai érseksír azonosítása. In: Archaeologia - Altum Castrum Online. A Magyar Nemzeti Múzeum visegrádi Mátyás Király Múzeumának középkori régészeti online magazinja. Mátyás Király Múzeum, Visegrád, 2014, 2-7.o.

⁵ Kampis Antal: A feldebrői pásztorbot, Archaeologiai Értesítő 88. évf, 1.sz., 1961, 109-114.o. A pásztorbotfő vizsgálata előkerülése óta várat magára.

Múzeumba kerülésének körülményeiről, sem leltárba beiktatásáról nem áll rendelkezésünkre információ.⁶

Magyarország területéről a feldebrőin kívül két csontból készült pásztorbotfő került elő, melyeket ugyan a 11. századra szokás keltezni, kialakításuk és stílusjegyeik különbözősége kizárja, hogy összefüggésben állnának egymással, vagy a feldebrői pásztorbotfővel, és lelőhelyeik távolsága is csak megerősíti ezt.⁷ A csontleletekből készült művészettörténetileg elemzésre alkalmas tárgyak ritkasága, a tárgyak funkciójának különbözősége, eltérő stílusa és motívumvilága arra enged következtetni, hogy az Árpád-korból ránk maradt hazai leletek import termékek.

Kutatásomban számításba veszem az újabb analógiákat, amelyek a feldebrői pásztorbotfő eddig feltételezett eredetét és datálását is befolyásolhatják, továbbá kitérek jellegzetes részleteire, melyek alapján újabb rokon tárgyak bekapcsolásával igyekszem eredetét megvilágítani. Jelen kutatás keretei azonban csak a korból fennmaradt pásztorbotfők vizsgálatára engednek szorítkozni. Az újabb eredmények alátámasztásához átfogóbb vizsgálatra volna szükség a 11-13. századi kőfaragványok, miniaturák és egyéb plasztikák pásztorbotfő ábrázolásai, illetve oroszánfőire kiterjesztve ahhoz, hogy a feldebrői botfő eredeti gyökereinek kérdésére az eddigieknél pontosabb választ kaphassunk. Ez talán áthidalhatná azt, ami a pásztorbotfők kutatásának egyik legnagyobb nehézségét okozza: tudniillik, hogy a kontinens különböző területein felbukkanó, egymással egyértelmű rokonságot mutató tárgyak eredetét és datálását egy olyan konkrét alkotásra hivatkozva alapozzák, melyet a helyi hagyomány erősen befolyásol.

Markus Sanke 2012-ben megjelent monográfiájában az európai egyházi elit temetkezéseit vizsgálta és csoportosította a különböző típusú sírmelléketeket, így a pásztorbotokat is.⁸ Ez jó kiindulópont azoknak a pásztorbotfőknek a feltérképezésére, amelyek rokonságban állhatnak a feldebrőivel, sajnos mégsem feltétlenül visz közelebb eredetének feltárásához, hiszen a sírmelléletek feltárásának helye sem szükségszerűen egyezik azok

---

⁶ Oberschall Magda korábbi tanulmányaiból azt tudhatjuk meg, hogy az 1942-ben elvégzett templom-helyreállítási munkálatok során a föld alatti kriptához vezető lépcsőház közelében már korábban megbontott kősírok kerültek elő, amelyek közül az egyikben egy egyszerű kialakítású pásztorbot felső részét találták. Bárány-Oberschall, 1952. 38.o. A megnevezett kősírok elhelyezkedése ellentmondásos a feldebrői templom ásatását bemutató szakirodalmakkal.

⁷ A másik két botfő a pusztaszeri (/sövényházai) Tau, (bővebben lásd: Trogmayer Ottó: Egy különleges főpapi jelvény Pusztaszerről. In: „Ex invisibilibus visibilia...” Emlékkönyv Dávid Katalin professzor asszony 70. születésnapjára. Szerk. Dankó L. Bp., 1993. 303-312.) és a veszprémvölgyi Tau (bővebben: Fülöp András – Koppány András: A Crosier from the Territory of the Veszprémvölgy Convent, Acta Archaeologica, no. 65. 2004, 115–135.

⁸ Sanke, Markus: Die Gräber Geistlicher Eliten Europas von der Spätantike bis zur Neuzeit. Archäologische Studien zur Materiellen Reflexion von Jenseitsvorstellungen und Ihrem Wandel. Dr. Rudolf Habelt, Bonn, 2012.

készülési helyével. Ahogyan a feldebrői pásztorbotfő esetében, úgy más esetekben is előfordul, hogy a lelőkörülmények tisztázatlanok, és nem példanélküli az sem, hogy a pásztorbotokat tradíció kapcsolja egykori tulajdonosához, jóllehet, ez a legújabb kutatásokat figyelembe véve akár tévútra is vezethet a datálások és a botfők készülési helyének meghatározása aspektusából.⁹

Egy fontos szempont, melyet érdemes vizsgálni, az a tárgy alapanyaga. Oberschall Magda tanulmányában ennek kapcsán azt a megállapítást tette, hogy a románkori csontfaragványok leggyakrabban elefántcsontból, illetve vízilóagyarból készültek, így nem kizárható az, hogy a feldebrői botfő is elefántcsontból készült. Kampis Antal szarvasagancsként hivatkozik a feldebrői botfőre.¹⁰

A középkorban rendkívül értékes alapanyagnak számított az elefántcsont, tehetőse megrendelők révén nagyrészt kultikus, liturgikus tárgyakat készítettek belőle az egyház javára. Mivel az elefánt agyaráat Afrikából importálták a kontinensre, a Római Birodalom bukásával az elefántcsont ritkává vált Európa északi részein, egészen a 13. századig.¹¹ A keresztény Európa elefántcsontellátására befolyással volt az iszlám Észak-Afrikával való állandóan változó kapcsolata is, mely szintén befolyással lehetett ebben az időszakban a kereskedelemre. Ennek ellenére a csontfaragás a 11. és 13. század között Európa-szerte elterjedt maradt, és az északi területeken gyakran helyettesítették rozmáragyarral, bálnafoggal, narválagyarral, melyek ezáltal nemcsak a skandináv-szigetekre korlátozódtak, hanem az angol és nyugat-európai területek számára is elérhetőbb import nyersanyaggá váltak.¹² A különböző fajok agyarának, szarvának, agancsának keresztmetszete jól szemlélteti azok textúrájának eltéréseit. Nem véletlen, hogy az elefánt agyara a faragómesterek körében kedveltebb alapanyagnak számított: a rozmáragyar, vagy a szarvasagancs keresztmetszetével összehasonlítva látható, hogy felépítésük látványosan különbözik egymástól.¹³ Az elefánt agyarának keresztmetszeti formája kör alakú, anyaga szinte teljesen tömör, csak egy kis idegcsatorna húzódik a közepén. Ettől eltér

---

⁹ Például a korábban III. Otto nővérének, Adelheid botjának tartott, ma már Szent Servatius botja megnevezésű jelvény után az ún. Szent Austreberta-bot C14-es vizsgálatának eredményei is kétségbe vonják az apátnő személyét, mint feltételezett tulajdonost. Schneiders, Sybille E.: *Baculus pastoralis: Bischofs- und Abtstäbe des 5. bis 12. Jahrhunderts in Irland und auf dem Kontinent: Typologie und Chronologie – Herkunft und Verbreitung – Besitzer und Gebrauch*, PhD diss., University of Freiburg, 2017. 276-283., 318. Ez csak két példa számos hasonló eset közül.

¹⁰ Ezt Bökönyi Sándor megállapításaként említi.

¹¹ Sz. Koroknay Éva: *Elefántcsont-faragások*. In: *Az iparművészeti múzeum gyűjteményei*, szerk: Miklós Pál és Dvorszky Hedvig, Magyar Helikon, Budapest, 1979., 93.o.

¹² Pierce, Elizabeth: *Walrus hunting and the ivory trade in early Iceland* *Archaeologia Islandica* 7, 2009, 55–63.o.

¹³ Dandridge, Pete: *From Tusk to Treasure: Part I.*, The Met, 6 Dec. 2011, <https://www.metmuseum.org/exhibitions/listings/2011/the-game-of-kings-medieval-ivory-chessmen-from-the-isle-of-lewis/exhibition-blog/game-of-kings/blog/from-tusk-to-treasure-part-i>, hozzáférés 13 November, 2023.

a rozmár elliptikus keresztmetszetű agyara, melyet kívül egy vékony, de rendkívül kemény zománc réteg, alatta egy vastagabb, szintén tömör elsődleges dentin réteg, majd egy kissé szemcsés anyagú másodlagos dentin réteg alkot. A rozmáragyar keresztmetszeti képe ránézésre hasonló lehet az agancséhoz, de fontos szerkezeti különbség, hogy a rozmáragyarnak nincs csontvelője vagy érrendszere (ahogy az elefántagyarnak sincs). Az agancs ezekkel szemben egy módosított csontforma, amely kívülről tömör csontréteggel rendelkezik, belül szivacsosabb csontszakasz alkotja, véredényekkel ellátott, ám kevesebb mértékben és szabálytalanabb elrendezésben, mint a csont esetében.¹⁴

A feldebrői botfő anyagvizsgálata még nem történt meg, ennek ellenére törött részein jól látható, hogy belseje a rozmáragyarhoz és a szarvasagancshoz hasonlóan porózus textúrájú. Színe is kifejezetten sötét, és ez is megerősíti azt a megállapítást, hogy a tárgy nem elefántagyarból készült, mely idővel sárgás árnyalatúvá válhat, világosságát ettől függetlenül jellemzően megőrzi. Ez a megállapítás tehát a feldebrői botfő készülési helyét a kontinens középső/északi területeihez köti.

Oberschall Magda három analógiája különböző alapanyagból készült: a siegburgi Szent Annohoz kötött botfőre elefántcsontként szokás hivatkozni (nem tudok róla, hogy anyagvizsgálat történt volna). A regensburgi ún. Szent Erhardt botfő sötét színű, bivalyszarvból készült. Az Asztrik érseknek titulált kalocsai botfő fémből készült, tehát ugyan motívumai révén esetleges kapcsolatban állhat a megnevezett analógiákkal, műhelye mindenképp eltér azokétól.

Oberschall Magda pásztorbotfők voluta-ív alapján történő datálására vonatkozó elmélete érvényét veszíteni látszik,¹⁵ (ennek ellenére a pásztorbotfőkkel foglalkozó szakirodalmak gyakran kritika nélkül továbbra is átveszik). Ebből következően a püspöki és apáti botok datálásáról nem áll rendelkezésre szisztematikus áttekintés. Ennek oka az összes bot egységesített tipológiájának hiánya, és bár a datálás kérdése az elmélet hiányában nincs ugyan megoldva, a volutás pásztorbotfők egymástól jól elkülöníthető típusokba sorolhatók, és Oberschall a feldebrői leletet leírása alapján megfelelően kategorizálta.

Mindennek tekintetében kiemelten fontos az eddigi analógiák datálásának eredetét megvizsgálni. A II. Szent Anno botja az 1802-es szekularizációig a siegburgi Szent Mihály Apátság kincse volt. A későbbi, bizonytalan hagyomány szerint a botot Anno csontjainak összegyűjtésekor találták meg a sírban, ami 1183-ban történt a szentté avatása miatt. Csak 1580-

---

¹⁴ O'Connor, T.P.: On the structure, chemistry and decay of bone, antler and ivory. In: Archaeological bone, antler and ivory. (Szerk.:) Starling, Katharine, Watkinson, David, London, United Kingdom, United Kingdom Institute for Conservation 1984, 1-9.; Dandridge, Pete: From Tusk to Treasure: Part I., The Met, 6 Dec. 2011.

¹⁵ A részletekről lásd bővebben: Schneiders, 2017. 13-51.

ból származnak az első adatok a botfőről a (ma már elveszett) gyűrűvel együtt, mely akkoriban a kolostor szent alapítójának ereklyéjének számított.¹⁶ Ez alapján a hagyomány alapján keltezték a 11. század második felére, és Oberschall Magda ezt a datálást elfogadva további analógiáinak készülsi idejét ehhez igazította, melyet a voluták változásának kronológiai elméletébe beillesztett. A kalocsai érseki sír C14-es csontvizsgálatai ugyan a 11. század első harmadára datálták a holttestet, így annak Asztrik érsekkel való azonosítása végül ezek alapján történt,¹⁷ a csontváz a sírmellékletekkel, köztük a fémből készült botfővel együtt vörös márvány szarkofágból került elő. Ennek az alapanyagának az e jellegű alkalmazása a 12. század végétől, III. Béla korától figyelhető meg Magyarország területén.¹⁸

További párhuzamok szintén cáfolhatják a pásztorbotok e típusának 11. század végi datálását. 1954-ben találták meg Pál Jónsson, az izlandi Skálholt egykori püspökének (1195-1211) szarkofágját, mely rozmáragyarból készült botját is tartalmazta.¹⁹ Ez szintén a botfő felé

visszakanyarodó állatfejben végződik, amely úgy tűnik, hogy megharapni készül egy kisebb, négy lábú állatot. A botfej végződésének állatalakját oroszlánnak tartják – ez egyezik azzal, hogy Oberschall Magda is oroszlánként határozta meg a feldebrői lényt – de a magyarázat további része, miszerint lelket lehet kölykébe – elhatárolja egymástól a két tárgyat, ahogyan a további (a feldebrői esetében inkább csak sejthető) stilisztikai részletek is. A svédországi Sigtuna egy ismeretlen püspökének sírjából is származik egy, a feldebrőivel rokonítható, feltehetően rozmáragyarból készült, hatszögletű

oldalúra faragott botfő. Sajnálatos módon a voluta vége hiányzik, valószínű, hogy állatfejben,

¹⁶ Stiegemann, Matthias – Wemhoff, Christoph (szerk.): *Canossa 1077 - Erschütterung der Welt: Geschichte, Kunst und Kultur am Anfang der Romanik*. München, Hirmer Verlag, 2006, 104-106.o.

¹⁷ Buzás, 2014. 1-7.o.

¹⁸ Lővei Pál: A tömött vörös mészkő - „vörös márvány” - a középkori magyarországi művészetben. In: *Ars Hungarica*, 20. évf., 2. sz., 1992, 3-28.

¹⁹ Eldjárn, Kristján – Christie, Håkon – Steffensen, Jón: *Skálholt fornleifarannsóknir 1954-1958*. Reykjavík 1988. 147-159.

(esetleg gömb alakban) végződhetett, további spirális csavarodásra nincs elég hely a voluta belső részén, egyéb kiegészítésre pedig nem utal más jel. Ennél több hasonlóság fedezhető fel a lengyelországi Týnec templomának 1961-es ásatása során előkerült pásztorbotfővel,²⁰ amelyen kopottsága ellenére jól látszik, hogy a feldebrőihez hasonlóan szögletesre csiszolt oldalú (a skálholtival ellentétben, amely hengeres). Szintén

csontból készült (pontosabb meghatározás eddig nem történt), és kialakításában egyértelmű hasonlóságokat mutat a siegburgi botfővel: a feldebrőinél keskenyebb, kecsesebb voluta, sárkány-kígyó szerű lény, szájában madárral, illetve almával/gömbbel (vagy kopottsága miatt már meghatározhatatlan dologgal), lapos, hengeres nádusszal. Kalinowski a sírmellékleteket elemző tanulmányában Oberschall tipológiai elméletére és az eddig is említett példákra hivatkozva a 11. sz. utolsó negyedére datálta a botfőt.²¹

Fucecchióban, Firenzéhez közel található az az analógia, amely mind közül a legegyszerűbben oroszlánfőnek tekinthető állatfőben végződik, és talán a legtöbb hasonlóságot is mutatja a feldebrői pásztorbotfővel. Ezt a botot a helyi hagyomány S. Pietro Igneo-hoz köti, aki a S. Salvatore apátja volt 1068-1072 között. A hozzá kapcsolt három eltérő korra datált ereklyét (mitra, botfő, bothoz tartozó rúd) valószínűleg már a késő középkorban összeállították a népi áhítat hivatkozási pontjaként, amely az 1673-as szentté avatását követően még magasabbra nőtt. A mitrát és a botfőt tartalmazó ereklyetartót (mely egy egyszerű fadobozt)

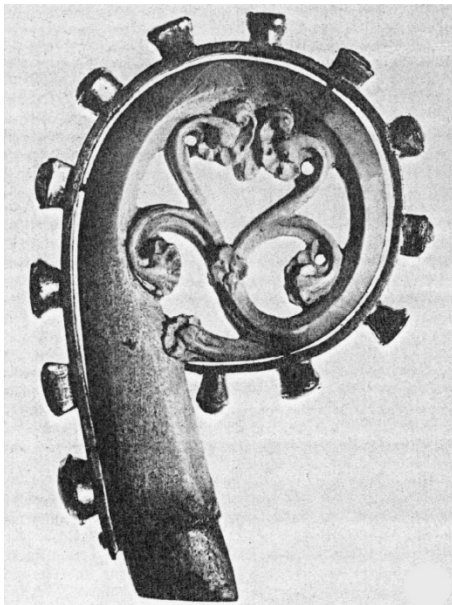

²⁰ Kalinowski, Lech: Przedmioty liturgiczne znalezione w grobach pierszwich opatow tynieckich. Folia Hist. Art. 6—7, 1971, 175-207.

²¹ Továbbá kiegészítette a csoportot a voluták megfelelő görbületének és állatfőben végződő kritériumának megfelelően a ma Dijonban megtekinthető Molesmei Róbertnek titulált, (az eddigi példától mind anyagában, mind stílusában merőben különböző, Itáliai eredetűnek tartott, ám valószínűleg jóval későbbi) pásztorbotfővel, illetve a Saint-Benoit-sur-Loire-ban talált állatfejes fém pásztorbotfővel.

feltehetően kifejezetten e két tárgy számára készítették el, és ez S. Miniato város püspökének, Giuseppe Suares de la Concha (1734-1754) pecsétjét viseli.²² A botfőt a katalógus tételben megnevezett itáliai oroszlánszobrok példái alapján a 12-13. századra keltezték. Nyolcszögletűre csiszolt oldalaival, a bot típus eddig felsorolt darabjainál valamivel vastkosabb volutával, és a feldebrői botfő oroszlánjának éles első fogaival és fölfelé kunkorodó végű sörényének megkopott motívumaival is egyezést mutat. Eltérés, hogy az itáliai oroszlán nyakát nem szegélyezi nyakörv, a bot egyenes szárán nincs mélyített barázda, ellenben jól kivehető a nyoma annak, hogy a nádusz fölött egykor hasonló fém foglalát ölelte körbe a voluta szárát, mint amilyen II. Szent Anno botfőjén is látható. Továbbá lényeges részlet, hogy a fucecchioi botfő volutájának belső ívében négy furat látható, amely egy hiányzó csatolmányra (kereszt?) utal. Jelentős különbség, hogy a két tárgy anyaga sem egyezik. Nyilvánvaló, hogy a készítés technikája azonos, ám az itáliai emlékek jellemzően elefántagyarból készültek. Ha azonban a feldebrői botfő hasonló(képpen) belső kiegészítéssel rendelkezett, annak esetleges eltávolításakor könnyebben és jelentősebb mértékben sérülhetett a külső csontréteg, amely könnyebben leválhat a belső, szivacsosabb csontszakaszról. A kérdésre, hogy a két botfő

pontosan milyen belső kiegészítésekkel rendelkezhetett, és hogy ezek a kiegészítések egyidejűek lehettek-e a tárgyakkal, további analógiák kínálhatnak megoldási javaslatokat.

A feldebrői pásztorbotfő külső és belső oldalán is látható törés,

mindkét esetben folyamatosan, megszakítás nélküli sávban. A külső oldalon magasabbról indul, mint

ameddig a belső oldalon tart. Kívül ez a görbület magasságát jelenti, a belső ívben pedig körülbelül az állatfő szemmagasságáig ér. A volutás pásztorbotok különböző típusai esetében is

²² Ezúton is köszönöm Andrea Vanni-Desideri szíves közléseit, és hogy hozzáférhetővé tette számomra a Museo di Fucecchio 1969-es katalógusának a tárgy leírását tartalmazó oldalait. Museo di Fucecchio, a cura di P. Dal Poggetto, Firenze 1969, p. 31. Ennél bővebb szakirodalom nem jelent meg a témában, a Múzeum további két kiadványa is az 1969-esben leírtakat közli: Museo di Fucecchio, a cura di R. Caterina Proto Pisani, Firenze 2006, 58.o; La raccolta di arte sacra del Museo di Fucecchio, a cura di R. Caterina Proto Pisani, Firenze 2004, 42.o

előfordul, hogy fém pánttal díszítették (és/vagy erősítették meg) a volutát. A botokkal egyidejű,²³ de későbbi toldalékokkal felszereltnek tartott példák is ismertek,²⁴ és ezeknek – az esetek nagyrésztében - csak a külső oldalát vonták be. Olyan fémhuzallal dekorált botfőről nincs tudomásom, amely az állatfőt frontálisan is körbevenné. A feldebrői botfőn lévő törések az állat fejétől kezdődően a belső görbület tetejéig kifejezetten mélyek, az oroszlánfővel szemközt felületi törésnek tűnnek. A külső oldalon az egyenes szárrészen kezdődő törés, illetve az állat fejéhez közel eső, a nyak alsó részén egyenletesnek tűnik a rongálódás, ezeken a részeken a belső csontszakasz nem, vagy csak kisebb mértékben sérült. (1-4. kép) Amennyiben a feldebrői botfő volutájának belsejét nem csupán egy díszpánt ékesítette, hely hiányában csak egészen kicsi, és ebből adódóan valószínűleg nem túl összetett motívumot tartalmazhatott.

Nyakörvet viselő állatfők szintén az itáliai botfők egy csoportjára jellemző. Ez azonban egy másik, egyértelműen a feldebrőitől eltérő típus. Ezeken a botfőkön az állatok a volutába visszakanyarodva, a bot rúdjának háttal, szájukban keresztet tartva jelennek meg. Ennek a típusnak az állatfőit farkasnak, bikának, gazellának, báránynak vagy egyszarvúnak is titulálta már a szakirodalom,²⁵ de semmiképpen sem oroszlánnak. A típus nyakörvet viselő botjait különböző eredetűnek tartják: dél-itáliai, palermói import termékként,²⁶ illetve a charroux-i Saint-Sauveur apátság lelőhelyéhez közeli eredetűnek kezeli (ennek egyszerű, kidomborodó nyakörvéhez közelebb áll a feldebrői állatfőé). E típusba sorolható más, nyakörvet nem viselő botfők eredetét is általában dél-itáliához szokás kötni.

A Zwingéből származó, jelenleg Metzben található pásztorbot kapcsolatban állhat azzal bottípussal,

²³ Ariège, Saint-Lizier templom, S. Lizier botja (Itsz:1899/02/25)

²⁴ Például I. Otto Hildesheimben őrzött botja (csontfaragás: 13. sz. közepe, részben aranyozott ezüst díszítés: 15. sz.)

²⁵ Galan y Galindo, Angel: Los marfiles del Museo de la catedral de Ourense. Porta da aira: revista de historia del arte orensano 12 (2008),181-220

²⁶ Belgium, Szent Hubertusz Kincstár, Szent Hubertusz bot, ill.

amelybe a feldebrői is tartozik (elefántcsont, nyolcszögletes oldalak, a nódusz feletti, illetve alatti fémdíszek), és szemlélteti azt a fémgyűrűs, megoldást, amilyen a feldebrői botfőt is díszíthette.

Az újabb analógiák bekapcsolása által elmondható, hogy a feldebrői botfő ugyan továbbra is egyértelműen kapcsolatot mutat a német területekkel, legfrissebb fucecchioi párhuzama, és az itáliai térségben készült alkotások egyező részleteire alapozva érdemes a kutatást a toszkánai és szicíliai művészet plasztikáinak vizsgálatával kiegészítve folytatni, hiszen a két botfő anyaga ugyan eltérést mutat, stilisztikai és ikonográfiai megoldásainak átfedései szellemiségében rokonságot sugallnak.

Irodalomjegyzék:

- Bárány-Oberschall Magda: Observations sur les crosses pastorales de l'époque romantique et sur leur symbolisme. *Atti del Primo Convegno Internazionale per le Arti Figurative*. Firenze, 1948, 125—129.
- Bárány-Oberschall Magda: Il pastorale romanico in osso della chiesa di Feldebrő. (con 4 tavole). *Corvina Serie III. Anno I. Volume I*. Firenze, 1952, 38—58.
- Bárány-Oberschall, Magda: Baculus pastoralis — Irische Motive auf Mittelalterlichen Beingeschnitzten Bischofsstäben. *Zeitschrift für Kunstwissenschaft*, Wien, 1958, 13—36.
- Buzás Gergely: A kalocsai érseksír azonosítása. In: *Archaeologia - Altum Castrum Online*. A Magyar Nemzeti Múzeum visegrádi Mátyás Király Múzeumának középkori régészeti online magazinja. Mátyás Király Mzeum, Visegrád, 2014, 2-7.o.
- Dandridge, Pete: From Tusk to Treasure: Part I., *The Met*, 6 Dec. 2011, <https://www.metmuseum.org/exhibitions/listings/2011/the-game-of-kings-medieval-ivory-chessmen-from-the-isle-of-lewis/exhibition-blog/game-of-kings/blog/from-tusk-to-treasure-part-i>, hozzáférés 13 November, 2023.
- Eldjárn, Kristján – Christie, Hákon – Steffensen, Jón: Skálholt fornleifarannsóknir 1954-1958. Reykjavík 1988. 147-159.
- Fülöp András – Koppány András: A Crosier from the Territory of the Veszprémvölgy Convent, *Acta Archaeologica*, no. 65. 2004, 115–135.
- Galan y Galindo, Angel: Los marfiles del Museo de la catedral de Ourense. *Porta da aira: revista de historia del arte orensano* 12, 2008, 181-220
- Kalinowski, Lech: Przedmioty liturgiczne znalezione w grobach pierszwich opatow tynieckich. *Folia Hist. Art.* 6—7, 1971, 175-207.
- Kampis Antal: A feldebrői pásztorbot, *Archaeologiai Értesítő* 88. évf, 1.sz., 1961, 109-114.
- Lővei Pál: A tömött vörös mézskő - „vörös márvány” - a középkori magyarországi művészetben. In: *Ars Hungarica*, 20. évf., 2. sz., 1992, 3-28.
- O'Connor, T.P.: On the structure, chemistry and decay of bone, antler and ivory. In: *Archaeological bone, antler and ivory*. (Szerk.:) Starling, Katharine, Watkinson, David, London, United Kingdom, United Kingdom Institute for Conservation 1984, 1-9.
- Pierce, Elizabeth: Walrus hunting and the ivory trade in early Iceland *Archaeologia Islandica* 7, 2009, 55–63.o.

- Sanke, Markus: Die Gräber Geistlicher Eliten Europas von der Spätantike bis zur Neuzeit. Archäologische Studien zur Materiellen Reflexion von Jenseitsvorstellungen und Ihrem Wandel. Dr. Rudolf Habelt, Bonn, 2012.
- Schneiders, Sybille E.: Baculus pastoralis: Bischofs- und Abtstäbe des 5. bis 12. Jahrhunderts in Irland und auf dem Kontinent: Typologie und Chronologie – Herkunft und Verbreitung –Besitzer und Gebrauch, PhD diss., University of Freiburg, 2017. 13-51.
- Stiegemann, Matthias – Wemhoff, Christoph (szerk.): Canossa 1077 - Erschütterung der Welt: Geschichte, Kunst und Kultur am Aufgang der Romanik. München, Hirmer Verlag, 2006, 104-106.o.
- Sz. Koroknay Éva: Elefántcsont-faragások. In: Az iparművészeti múzeum gyűjteményei, (szerk.:) Miklós Pál és Dvorszky Hedvig, Budapest, Magyar Helikon, 1979., 93.o.
- Trogmayer Ottó: Egy különleges főpapi jelvény Pusztaszerről. In: „Ex invisibilibus visibilia...” Emlékkönyv Dávid Katalin professzor asszony 70. születésnapjára. (Szerk.) Dankó Dankó László, Széll Margit, Takács József, Budapest, 1993. 303-312.
- Poggetto, Dal Paolo (szerk.): Museo di Fucecchio., Firenze 1969, 31.
- Proto Pisani, R. Caterina (szerk.): La raccolta di arte sacra del Museo di Fucecchio, Firenze 2004, 42.o
- Proto Pisani, R. Caterina (szerk.): Museo di Fucecchio, Firenze 2006, 58.o

Summary

During excavations between 1936 and 1942, a small, crozier was found in Feldebró's once controversial church, founded in the 11th century. The circumstances of its discovery and the way the object was submitted to the History Department of the Hungarian National Museum are still mysterious. Until now, only one longer study was published in 1952 on the object, which was believed to have been destroyed at the time. The author dealt, among other things, with the origin and purpose of the bishop's and abbot's croziers, as well as the iconography and origin of the motif of the type corresponding to the crozier of Feldebró. Basing the subject on the author's typological hypothesis, she dated it to the second half of the 11th century, and based on the stylistic features of the very fragmentary find, she placed it in the vicinity of Westphalia or the Rhineland. In my research, I examine the crozier in the light of new source material from the last 70 years, which, taking into account possible technical solutions, may lead to new connections.

*Irsai Farkas László,
történész – muzeológus, Koszta József Múzeum,
doktorandusz – Pázmány Péter Katolikus Egyetem,
Történettudományi Doktori Iskola*

Irsai Farkas László

**A védelmező őrnagy – Karády Katalin és Ujszászy István kapcsolata,
részletkutatási eredmények alapján**

Absztrakt

Jelen publikáció arra tesz kísérletet, hogy a már feltárt Karády életmű részletei és az eddig nem kutatott adalékok alapján kiderüljön, tulajdonképpen, milyen szerepet tölthetett be a színésznő életében Ujszászy István vezérőrnagy, a magyar polgári kémelhárítás vezetője.

I. Bevezetés

Hangsúlyozni kell, hogy a történelem sokszor profánabb, civilebb élethelyzetből produkál olyan cselekményeket, amik a könyvekbe már egy 20. század eleji, romantikus leányregény eseménysorozatába illenek. Azért fontos ezt leszögezni, mert eddig igencsak púderillatú, lila bársonyos szerelmi viszonynak volt beállítva Karády Katalin és Ujszászy István kapcsolata. Ehhez elegendő megnézni Bacsó Péter *Hamvadó cigarettavég* című moziját, vagy más monográfiákat, cikkeket elolvasni.

A kutatói tézis megpróbál jóindulatúan ellentmondani ennek. Tény, hogy Ujszászy és Karády kapcsolatban álltak egymással. Visszaemlékezések, nyilatkozatok alapján az sem kétségbevonható, hogy a pesti színésznő menyasszonya volt a magasrangú katonatisztnek. De korrekt, tényszerű vizsgálat alapján, amennyiben az ember egymáshoz illeszti a történet azon részleteit, amelyek eddig ismeretlenek voltak, vagy szégyenlősen eddig csak átugrottak a történészek, akkor jóval árnyaltabb képet lehet kapni erről a kontaktusról. Olyan momentumokat, amelyeket a historikus feldolgozás megkövetelne ahhoz, hogy Karády és

Ujszászy kapcsolata tisztán átlátható legyen, azokat a történészek eddig merészen átlépték. Esetleg eltávolodva, álprüderiával egyszerűen félrefordították a fejüket a valós tényektől.

Felvezetésül Karády életének fontosabb epizódjai szerepelnek a tanulmányban, majd részletességgel kerül bemutatásra a kapcsolata Ujszászyval. Ezután következnek azon adalékok, amelyek pontosítani fogják a két ember kapcsolatának minőségét. Végül a tézissel meghatározott irányvonal mentén szerzett eredmények olvashatóak összefoglalásként.

II. Karády vázlatos életpizódjai

Egyed Zoltán újságíró felfedezettjének, Karádynak csak a film hozta el a vágyott sikert, mert a színházi belépője a Pesti Színházban kevéssé volt visszhangos 1939 tavaszán. Utána a Zilahy Lajos író tulajdonában működő Pegazus Filmvállalat leforgatta vele a *Halálos tavasz* című mozifilm főszerepét. Azonnal berobbant a köztudatba Jávor Pál partnereként.⁴ A *Népszava* kritikusa elragadtatva illette a fiatal színésznőt: „A színészek játéka közül messze kiugrik Karády Kataliné. Ennek a fiatal színésznőnek a hangja és arca a filmen kitűnően érvényesül és ha nagyobb gyakorlattal rendelkeznék, »kész« mozisínésznő lenne. A film eleinte döcögve indul, ezért részben Jávor Pál felelős, aki csak később válik valamennyire meggyőzővé.”¹

A Kőbányáról érkezett lány, ha nem is jutott el a világhírnévig, mint Édith Piaf, Greta Garbo vagy Marlene Dietrich, azért a két háború közötti időszaknak igazi csillaga lett itthon. 1939 és 1949 között, ha beleszámoljuk a kisebb alkotásokat is, huszonnégy alkalommal játszott főszerepet.² Mindösszesen a két év alatt tizenhárom alkotásban játszott³. Slágereit folyamatosan sugározta a rádió, tíz év alatt pedig tizenegy színpadi szerep jutott neki. Ez nem kisebbíti munkabírását, hiszen az általa játszott darabok hosszú szériákban futottak műsoron, nappal forgatott, este a bársonyfüggöny előtt fogadta a tapsokat. 1951 februárjában elhagyta Magyarországot⁴. Bécs, majd Svájc következett, 1952 márciusában Brüsszelből Brazíliába, először Rio de Janeiro-ba⁵, majd 1952 októberében São Paulóba költözött⁶, és kalap-üzletet

---

¹ Mónus Illés: *Halálos tavasz. Népszava*. 1939. december 23. 6. p.

² Ábel Péter (szerk.): *Új filmlexikon 1. A - K - Új filmlexikon 1.* Akadémiai Kiadó. Budapest, 1971. (Ábel, 1971.) 546-547. p.

³ Ábel, 1971.

⁴ Bános Tibor: *Karády minden titka. 1. A félelem éjszakája. Színházi Élet*. 2. évf. 1. szám. 1991. január 8. (Bános, 1991.) 56. p.

⁵ Karády 1952. március 17-én kelt rio de janeiroi bevándorlási okmánya: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-G58H-9MFS?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AKC65-628&action=view&cc=1932363> Utolsó letöltés dátuma: 2024. december 17. – Foglalkozásaként nem színésznőt jelölt meg, hanem szabót, és születési dátumként 1914-et diktált be.

nyitott Frank Irmával⁷. Érdekes módon harmadik élettársuk, Mohácsi Ilona, Karády egykori öltöztetőnője és színházi varrónője, ruhaigazítója csak 1952 júniusában követte őket Rio-ba⁸, és 1953 februárjában ment utánuk Sao Paulo-ba⁹. 1963-ban végre megkapta Karády az amerikai letelepedési engedélyt¹⁰, s New Yorkba költözött, ahol a Madison Avenuen nyitott kalapszalont barátnőjével. Az Egyesült Államokban néhányszor fellépett még, de valójában mindentől távol tartotta magát, ami film és színház.

III. Karády a háború utolsó hónapjaiban, és kapcsolata a kémelhárító főnökkel

Köztudott volt politikai körökben és a fővárosi művészvilágban, hogy Karády jegyese Ujszászy István vezérőrnagynak. A magasrangú katonatiszt Horthy államvédelmi osztályát, a polgári kémelhárítást vezette 1942 és 1944 között, majd jelentős szerepet játszott a kiugrási kísérletben is. Ez a háború utáni években vált csak mindenki számára nyilvánossá a sajtóban, előtte kevésszer voltak együtt, nem hivalkodtak a kapcsolatukkal. Nem is lehetett, hiszen Ujszászy házassági kérelmét a kormányzó egyenesen megtagadta.¹¹ Összesen két alkalom volt, amikor felvállaltan mutatkoztak. Először 1942 októberében, a Magyar Vöröskereszt kolozsvári ünnepi gáláján, majd 1943 karácsonyán, amikor Jávor Pál társaságában voltak együtt a Nemzeti Színház díszelőadásán.

---

⁶ Karády 1952. október 28-i bevándorlási okmánya Sao Paulóból: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3QSQ-G9XJ-M419?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AQVV9-PV4S&action=view&cc=2140223> Utolsó letöltés dátuma: 2024. december 17.

⁷ Frank Irma 1952. október 28-i bevándorlási okmánya Sao Paulóból: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3QSQ-8966-MGQL?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AQVVSJ-6FCX&action=view&cc=2140223> és a rioi okmánya: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-G5YV-9H2K?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AKFFG-LWC&action=view&cc=1932363> Utolsó letöltés dátuma: 2024. december 17.

⁸ Mohácsi Ilona 1914. március 21-én született Észak-Erdélyben, Székelyhiden, és 1996-ban hunyt el Budapesten. A rioi bevándorlási okmánya itt: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-G5B1-9NTK?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3A27N4-WMJ&action=view&cc=1932363> Utolsó letöltés dátuma: 2024. december 17.

⁹ Mohácsi bevándorlási engedélye Sao Paulo-ba, 1953. február 2-i dátummal: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3QSQ-G9FC-Q96B?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AQKD5-9R59&action=view&cc=2140223> Utolsó letöltés dátuma: 2024. december 17.

¹⁰ Dr. Klár Zoltán: *Az "ÜLDÖZÖTTEK ÓRANGYALA" és ezért a mindkétszínű zsarnokság Üldözöttje: KARÁDY KATALIN letelepedési-engedéllyel New Yorkba költözött.* Az Ember. [New York] 38. évf. 5. szám. 1963. február 2. 1-3. p. (Klár, 1963.)

¹¹ Lips András: *A „(be)tiltott” és az elbeszélhetetlen. Karády-nosztalgia az 1970-es, 80-as években. Betekintő.* 2021/4. szám. 49-73. p. (Lips, 2021.)

A katonai vezetésben, a jobboldali és nyilas körökben komoly visszhangot váltott ki Ujszászy magánélete. Karády miatt baloldalinak tartották, elhajlónak, a jó ízlés ellen valónak ítélték és antifasisztának bélyegezték.¹² A visszaelmékezések szerint a hangoskodások teljesen kimerítették az inszinuációt, de politikailag Horthy számára mindez vállalhatatlan volt. Még akkor is, ha férfiként valószínűleg megértést tanúsított vezető tisztje felé, hiszen Ujszászy, az államvédelem vezetőjeként tétélesen ismerte kormányzójának magánéletét: házassága mellett Horthy Sipos Lujza női fodrásszal, Bajor Gizi színésznővel, Lelbach Irénnel (Albrecht herceg első felesége), Edelsheim-Gyulai Lipótnéval (Horthy István mostohaanyósa), gróf Walterskirchennel és gróf Wenkheim Lajosnéval (született Teleki Mária grófnő) tartott fenn kapcsolatot.¹³ De a Karády-szál komolyan veszélyeztette a kormányzó politikáját.

A két ember inspiratíván hatott egymásra, énképüket erősítette és megfelelő tartást adott nekik, hogy a mozik csillaga és a magasrangú katonatiszt egy párt alkot a külvilág előtt. A nagykörösi születésű vezérőrnagyot fiatalkora óta kifejezetten hiú embernek ismerték, a külsőségek komoly szerepet játszottak nála. Kuthy László vezérkari ezredes, a katonai kémelhárítás vezetője 1950-ben az ÁVH-nak adott vallomásában hivalkodó embernek írta le. Tetszelgett abban, hogy nem egyszerűen katona, ő „katonai diplomata”, mert a hadi akadémia elvégzése után még diplomáciai tanfolyamot is végzett. Több visszaemlékezés megegyezik Kuthy beszámolójával, hogy Ujszászy nyájas modorú, akinek minden mozdulata megjátszott és betanult, hirtelen haragú, goromba. A beosztottjai féltek neki jelentést tenni, kiszámíthatatlan volt, mikor jön rá dühroham. Hízelt számára, ha alárendeltjei dicsérik. Felfelé törekvő ember hírében állt a vezérkaron belül. Minden alkalmat megragadott, hogy mehessen referálni a kormányzóhoz, a miniszterelnökhöz, vagy a külügyminiszterhez a legapróbb dolgokban is.¹⁴ Évtizedekig a katonai diplomáciában jeleskedett, imádták az estélyeket, a külföldi kiküldetéseken való részvételt, jól beszélt a cseh, lengyel és szerb nyelveket, valamint az angolt, a franciát, és a németet¹⁵, bár a katonai személyi nyilvántartó

---

¹² Lips, 2021.

¹³ *Vallomások a holtak házából: Ujszászy István vezérőrnagynak, a 2. vkf. osztály és az Államvédelmi Központ vezetőjének az ÁVH fogságában írott feljegyzései* (szerk. Haraszti György). Corvina Kiadó Kft. Budapest, 2007. 317. p.

¹⁴ ÁBTL. 2.1. II/30-b. 1-2. p.

¹⁵ Szakály Sándor: *A magyar katonai hírszerzés a kémelhárítás vezetői 1919-1945.* In.: Hausner Gábor (szerk.): *Az értelem bátorsága. Tanulmányok Perjés Géza Emlékére.* Argumentum Kiadó. Budapest, 2005. 679. p.

lapja szerint a németet bírta a legtökéletesebben¹⁶. Karády státuszát igencsak emelte, hogy vőlegénye révén különleges beágyazottsága van a politikában, valamint a diplomáciai utakról finom ruhákat, egyedi kalapokat, Pesten beszerezhetetlen kozmetikumokat tud Ujszászy révén megkapni¹⁷. Karády magánéletének ezen részletét diszkrétan kezelte, ezért arra irányuló információk nincsenek, hogy az eljegyzésen kívül bármilyen jövőbeni tervei lettek volna Ujszászyval, csak annyi – Kuthy 1950-es vallomása alapján –, hogy az államvédelem vezetője komolyan szerelmes volt a színésznőbe. Megismerkedésükig a katonatiszt sohasem dohányzott, és megvetette az alkoholt. 1942-től viszont rászakott a cigarettára, több alkalommal ittasan érkezett reggel az irodába az estélyek után, és minden idejét, ha csak tehetette a menyasszonyával töltötte.¹⁸ Karády viszont többeknek segített és menekítettet őket a halál elől pontosan ennek a kapcsolatnak köszönhetően. Munkaszolgálatból G. Dénes György dalszövegíró-költőt hozatta haza¹⁹, és beszámolók szerint 20 kisgyermeket bújtatott lakásában, amelyért a Yad Vashem 2004. március 22-én a *Nemzetek Igaza* posztumusz kitüntetés adományozta számára, valamint megemlékezés olvasható róla az intézmény Becsületfalán²⁰.

1944 március közepétől Karády egyre nehezebb helyzetbe került. Ujszászyt a Gestapo elfogta, elhurcolták. A színésznőt 1944. április 18-án tartóztatták le, a németek három hónapig vallatták, egyes források szerint az összes fogát kiverték. Úgy tudni, hogy szabadulása után ágyban fekvő beteg volt 1945 nyarának végéig. A megaláztatások és a fizikai terror hatására idegösszeroppanást kapott. 1947/48-ban Kristóf Károly²¹ színpadi szerző és újságíró vállalkozott arra, hogy sorozatban közölje Karády

---

¹⁶ Szita Szabolcs: *Ujszászy István politikai pályafutása. Múltunk*. 2006/2. szám. (Szita, 2006.) 5. p.

¹⁷ Székely András: *Veszélyes viszonyok. Visszaemlékezések Karády Katalinra, Ujszászy Istvánra, a második világháborúra és a szovjet hadifogság éveire*. Nemzeti Emlékezet Bizottsága. Budapest, 2017. (Székely, 2017.) 34-36. p.

¹⁸ ÁBTL. 2.1. II/30-b. 1-2. p.

¹⁹ Székely, 2017. 21. p.

²⁰ A kitüntetés tételazonosítója: 4438766. <https://collections.yadvashem.org/en/righteous/4438766> Utolsó letöltés dátuma: 2024. november 28.

²¹ Kristóf Károly (szül. Löbl Sámuel, 1904-1994) mértékadó lexikonokban nem szerepel, pedig a *Ma Este*, a *Színházi Élet*, az *Estlapok*, 1945 után a *Világ*, a *Kis Újság*, és az *Esti Hírlap* színikritikusa volt. Nevéhez fűződik az első, 1925-ben megjelent magyar keresztretjvény. Több slágerszöveget, és filmforgatókönyvet, rádióoperettet és könyvet írt. Operafordításai: *Szerelmi bájital* (Donizetti), *Don Quijote* (Massenet), *Porgy és Bess* (Gershwin). A MÚOSZ Aranytollas újságírója volt. OSZMI adatlapja: <https://szinhaztortenet.hu/record/-/record/OSZMI7800>. Utolsó letöltés dátuma: 2024. november 30. Továbbá *Búcsúznak. Kristóf Károly. Muzsika*. 1994. szeptember 1. 49. p.

kálváriáját. Ez a szabadelvű Polgári Demokrata Párt²² lapjában, a szabadkőműves Supka Géza²³ muzeológus-újságíró-politikus főszerkesztésében megjelenő *Világ*²⁴ című lapban volt olvasható folyamatosan 1947 karácsonyától²⁵. Az, hogy miért ebben az újságban került nyilvánosságra a beszámoló és kordokumentum, sejthető, hogy nem a színész nő politikai pártállása miatt, hiszen akkor már Zilahy Lajos és Szent-Györgyi Albert elnökle mellett a Szovjet-Magyar Művelődési Társaságban foglalt helyet²⁶. Lojalitásában az újságíróval való személyes kapcsolata lehetett a döntő, hiszen a zornaliszta két nagy slágert írt számára a háború előtt: az „idegenben keserűbb a sírás” kezdetű dalt, a *Honvágy*-at, és a *Gyűjtsen rá* című sanzont, amelyek igen népszerűek voltak akkoriban. Tehát több sikert is köszönhetett Kristófnak, amit talán a történetével próbált ellensúlyozni Karády. A díva sorsa ebből az alig ismert sorozatból ismerhető meg, mi történt vele pontosan 1944 tavaszán és a kora nyári hetekben. Más forrásokkal összevetve a tartalom hiteles, a visszaemlékezésben biztosan nincsenek eszközölt történeti torzítások, vagy életszerű és megbocsátható pontatlanságok, mint aki a megélt trauma miatt a távolból már homályosan idéz bizonyos részleteket és némely pontot a jelenben kiegészít, összeköt, vagy elválaszt, esetleg újra értelmezve a történéseket, véltlenül kissé ferdít a cselekménysorozaton. Itt nincs ilyen, Karády pontosan emlékezik, korrekten nyilatkozik Kristóf Károlynak.²⁷ A memoár lényegi összefoglalása következik.

---

²² A Polgári Demokrata Párt az 1944 végén megalakult Magyar Nemzeti Függetlenségi Front egyik alapítója volt. Magukat polgári, liberális, haladó szelleműeknek határozták meg. Politikai súllyal nem rendelkezett, az 1945-ös választásokon a 409 tagú országgyűlésbe két képviselőjük jutott be, 1947-ben három. Első elnökük gróf Teleki Géza volt 1945 márciusa és júliusa között, majd 1947-ig Szent-Iványi Sándor unitárius püspök, aki a párt tényleges operatív vezetését folytatta. 1949-ben feloszlatták magukat. Izsák Lajos: *A Polgári Demokrata Párt 1944-45-ben. Párttörténeti Közlemények*. MSZMP. Budapest, 1974. szeptember 3. 118-149. p. (Izsák, 1974.)

²³ Több forrás is konkrétan közli, vagy utal rá, hogy Supka Géza (1903-1956) 1910-től szabadkőművesként tevékenykedett, és 1945 után a Magyarországi Szimbolikus Nagypáhoy nagymestere volt. Bálint Gábor: *Supka Géza folyóirata, a Literatura (1926-1938)*. *Magyar Könyvszemle* 2004. 1. szám. 29-51; és Földes Anna: *Adalékok Móra Ferenc szabadkőműves pályafutásához*. In.: *Irodalomtörténet (Bóka László szerk.)*. 1960/1. Magyar Irodalomtörténeti Társaság. Budapest, 1960. 347-351. p.

²⁴ A napilap elsőként 1945. május 14-én jelenhetett meg. A szerkesztőség elvei szerint az újságot az 1910-től megjelenő, ugyanazon nevű (*Világ*), nyíltan szabadkőműves lap folytatásának szánták. Izsák, 1974. 128. p.

²⁵ Kristóf Károly: *Karády Katalin életregénye. A „Halálos tavasz” -tól a Gestapo fogságig*. *Világ*. 1947. december 14. - 1948. január 8.

²⁶ Siklós János: *Zilahy Lajos utolsó évei. A csillagokban élni: elbeszélések, tárcák. Népszava*. Budapest, 1986. 58-60. p.

²⁷ Kerényi Grácia költő, író és műfordító politikai működése miatt a Gestapo elfogta, 1944 tavaszán több alkalommal találkozott rabtársként Karádyval, amelyről *Testünk feltámadása* című könyvében írt a börtönnaplójában. A részletek teljesen egyeznek a Karády által közöltekkel. Kerényi Grácia: *Testünk feltámadása*. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest, 1982. Továbbá, Cenner Mihály színháztörténész adatközlése

A história 1944. április 18-án este kezdődött, amikor Karádynak telefonált az egyik barátnője, hogy vigyázzon, mert Kiss Ferenc üldözi őt, a Nemzeti Színház akkori igazgatója, nyilaspárti színész és a szakmai kamara elnöke. De aznap már több névtelen telefont kapott, fenyegették. Feszült volt, a háza körül²⁸ több alakot látott „ólálkodni”. A barátnő még elmondta, a baj vele, hogy baloldali kapcsolatai vannak és sok a zsidó barátja. Késő estére úgy döntöttek, hogy barátnőjével, Földi Mihály író özvegyével²⁹, és Ujszászy Istvánnal, hárman áteszik magukat éjszakára egy kecskehegyi, budai bérelt villába³⁰. Egész éjjel nem tudott pihenni az idegességtől. Mire nagy nehezen elaludt, negyed hat óra tájban arra ébredt, hogy rázzák, őt Gestapo-tiszt állt az ágyánál, a másik szobában Ujszászy üvöltött fájdalmasan, a németek már vallatták. Erőszakosan felöltöztették, átvitték autóval a svábhegyi Melinda Szállóba³¹, a Gestapo berendezett központjába. Reggel hat órára értek oda, egy harmadik emeleti szobába tuszolták, majd rázárták az ajtót. Délután öt órakor kihallgatásra vitték egy földszinti helyiségbe, és egy bizonyos Klages³² nevű őrnagy fogadta, megnyerő modorral. Még egy SS egyenruhába öltözött tolmács tartózkodott harmadikként a helyiségben. Szelíd hangon németül Klages ezt kérdezte Karádytól: „Hol van a titkos rádióleadó állomása?” Karády nem értette a kérdést, sosem volt rádióállomása. A tisztnek meggyőződése volt az ellenkezőjéről, majd tovább kérdezett: „Milyen baloldali politikusokkal barátkozott?” Karády erre válaszul megjegyezte, hogy politikával sosem foglalkozott. A német ekkor már üvöltött vele, nyomdafestéket nem tűrően. Újra a rádiót követelte. Karády megint nemleges választ adott, akkor kapta az első pofont a tiszttől, de olyan erőt adott bele a német, hogy Karády ráesett az íróasztalra. A Gestapo ezután este átvitte a budapesti rendőrfőkapitányság Zrínyi

---

is megegyezik Ujszászy Istvánra vonatkozólag, amely részlet Karády történetével egyezik. Molnár Gál Péter: *Karády minden titka. 18. Kémnő filmen és fogházban. Színházi élet.* 1. évf. 19. szám. 1990. október 2. 49. p.

²⁸ Karády akkor a Kaas Ivor utca 9. (ma Nyáry Pál utca) számú ház első emeletén lakott. Kristóf Károly: *Karády Katalin életregénye. A „Halálos tavasz” -tól a Gestapo fogságig.* Világ. 1947. december 14. 4 p.

²⁹ Tschuk Jolán (1892 - 1944): 1926. december 24-től Földi Mihály író felesége. Származása miatt elhurcolták, 1944 szeptemberében halt meg Auschwitzban. Székely, 2017. 167. p.

³⁰ A villa a Felső Zöldmáli utca 29. szám alatt állt, Budán. Molnár Gál Péter: *Karády minden titka. 20. KA-RÁ-DY, az ellenálló. Színházi élet.* 1. évf. 21. szám. 1990. október 16. 61. p.

³¹ Itt Karády a pesti köznyelvet használta. A szálloda neve Hotel Mirabel volt, amelyet Kis Majesticnek, vagy Melinda Szállónak hívtak egyszerűbben. A Melinda út 24-26. szám alatt állt Budapesten, a Karthatuzi út 6. szám alatti nagy Majestic Szálló közelében. A nagyobb szálló Eichmann székhelye volt budapesti tartózkodása alatt. Szita Szabolcs: *A Gestapo Magyarországon a német megszállás után. Múltunk.* 2001/1. (Szita, 2001.) 64. p. Továbbá: Magyar Nemzeti Digitális Archívum: *Új-Majestic társas szálló.* Link: https://mandadb.hu/tetel/570452/UjMajestic_tarsas_szallo Utolsó letöltés dátuma: 2024. december 1.

³² Otto Klages SS-Hauptsturmführer (százados) vallatta Karádyt. Később, 1944. október 15-én, ifjú Horthy Miklós elfogása közben halálos sebet kapott. Szita, 2001. 64. p.

utcai épületébe. A többi politikai fogolytól elkülönítve kapta meg a kiürített orvosi szobát, Klages parancsának megfelelően. Nem volt ott se ágy, sem szék, se villany, csak a földön ülve virrasztott Karády, aki akkorra már letartóztatásban volt. Enni, inni nem kapott, hiába dörömbölt az ajtón. A földön próbált aludni, reggelre csípéseket érzett a karjain és az arcán. A helyiség tele volt poloskákkal. Három napig senki nem nyitotta rá az ajtót, étlen-szomjan, mosdás nélkül tartották. A negyedik napon az ajtónyíláson keresztül egy kockacukrot dobtak be neki. Utána nem sokkal egy magyar tiszt jelent meg az ajtóban és egy pokrócot hajított felé, majd újra rázárták a szobát. Még további öt napig tarották ott fogva, minden nap egy kockacukor az ajtón keresztül. Az ötödik naptól már olyan gyenge volt, hogy nem tudott lábra állni, inni továbbra sem kapott. Elmondása szerint Klages így akarta megtörni, hogy valljon, de továbbra sem tudta, hogy miért van bezárva. A nyolcadik napon csajkában levest kapott. Ereje már nem volt, a szájába öntötték. Utána megfogták és rabomobillal átvitték a pestvidéki törvényszék épületébe³³. Ott az ötödik emeleti 525-ös számú cellában tíz napig tartották, csak kevés levest kapott naponta. Többször megfordult a fejében az öngyilkosság, de nem tudott leugrani, mert az ablak rácsozva volt. Mindennap hajnali öt órakor tizedmagával sorakozó az udvaron, senki nem szólhatott hozzá, és nem is beszélhetett a többiekhez. Akkor látta, hogy vőlegénye, Ujszászy és barátnője, Földi Mihályné is ugyanott van rabsítva. Rendre több óra várakozás után jelent meg egy gépjármű, hogy átvitték Svábhegyre, a Melinda Szállóba kihallgatásra Klageshez. A tolmács újra feltette a tiszt kérdéseit magyarul: „Külföldön kikkel találkozott? Miért járt Párizsban?” Válasz: „Csak kollégákkal, barátokkal találkoztam.” Klages folyamatosan verte, teljes erővel az arcába öklözött, ha földre került, akkor pedig rúgta. „Ez a kóstoló.” – jegyezte meg mosolyogva Klages. A harmadik héten a törvényszéki cellában egy magyar tiszt jelent meg. Közölte Karádyval, hogy másnap reggel ki fogják végezni. Egész éjjel nem aludt. Reggel érte jöttek. Géppisztolyos németek kísérték az udvarra. Újra érte jött a rabomobil és bevitték a Melinda Szállóba. Ám most egy másik német tiszt fogadta, aki nyájasabb, finomabb modorú volt. Leültette, cigarettával kínálta Karádyt, majd ugyanazokat a szokásos kérdéseket tette fel neki, mint az erőszakos Klages. Ugyanúgy nem tudott válaszolni a kérdésekre, amire a német azt felelte, hogy: „Maga menthetetlen. Fel kell akasztani. Golyót nem érdemel.”. Visszavitték a törvényszékre, ahol a cellába két fegyveressel már Klages várta. Átkutatták a szobáját, a priccs alatt két levelet találtak, amelyet Ujszászy írt neki. Ezért újra visszavitték a Melinda Szállóba. Már ekkor Klages szobájában volt, ahol két katona segítségével a tiszt hátul összekötözte Karády kezeit, majd a

---

³³ Az épület a Gyorskocsi utcai fogház volt Budapesten.

hajánál fogva lelógatták az erkélyről. Onnantól elsötétült minden. Arra ébredt, hogy véraláfutás az egész teste, kék-zöld mindenhol. Utána egyik nap hírt kapott, hogy a barátnőjét elvitték Németországba, nem látta többet. Közben minden éjszaka sortüzeket és kiáltásokat hallott az udvarról. Folyamatosak voltak a kivégzések. Akkorra már a reggel ötórai lemenetek elmaradtak, nem engedték az udvarra. Nyári meleg volt, amikor egyik nap levitték a törvényszék igazgatóságára azzal, hogy kiengedik, de rendőri őrizet alá kerül. Közölték vele, hogy zsidókkal, baloldaliakkal nem érintkezhet, különben azonnal kivégzik. Onnantól minden héten kedden kötelessége jelentkeznie a toloncházban, lakását csak bizonyos időközönként hagyhatja el. Az otlétekor még arra a kérdésre, hogy miért tartották fogva, az volt a válasz, hogy nem kellett volna zsidókkal barátkoznia. Akkor lett előtte világos, hogy Kiss Ferenc jelentette fel a Gestaponál, aki 1939-től volt a Színészkamara elnöke. 1942-ben ugyanis Karádyt perbe fogták³⁴, a zsidótörvények ellenére titkárként alkalmazta Réti Györgyöt, aki segédkezett kezelni a színésznő napi ügymenetét és ellátta a menedzseri teendőket. Akkor már Egyed Zoltánnal megromlott a viszonya, ezért kellett alkalmazni valakit, aki képes volt az ilyen jellegű feladatok ellátására. Az akkori ügyet is Kiss Ferenc generálta, ő tett feljelentést Karády ellen, mert Rétinek havi 150 pengő díjazást adott a munkájáért. Végül Karádyt 4.000³⁵ pengő büntetés fizetésére kötelezte a bíróság³⁶. A német megszállással tehát Kiss Ferenc úgy érezte elégtételt kell vennie, a pénzbírság nem volt kielégítő számára, újra feljelentette a mozicsillagot. Kiszabadulása után Karády úgy döntött, hogy felköltözik a kecskehegyi villába, ahonnan elvitte a Gestapo április 19-én hajnalban. Csak az elsötétítés után³⁷ látogatták a barátai, olyanok is megjelentek nála éjszaka,

---

³⁴ *Kiss Ferenc rendőrbíró elé állított a Réti színházi ügynökség vezetőit. 8 órai újság.* 1942. április 14. 6. p. (8 órai újság, 1942.)

³⁵ A Karádyt érintő bírság mértéke két évi átlagbérenek felelt meg. 1942-ben az átlagos évi munkáskereső 1.986 pengő volt Magyarországon. Dr. Farkasfalvy Sándor: *A gyáripár 1942-ben. Magyar Statisztikai Szemle.* 1943. 10-11. sz. 572. p.

³⁶ A per célkeresztjében nemcsak Réti György állt. Réti Lipót Pál újságíró 1893-tól belügyminisztériumi koncesszió útján kapott engedélyt színházi ügynökség üzemeltetésére. Két fia működött együtt vele, Réti István és György. Karády mellett Fényes Szabolcs zeneszerző, Dayka Margit és Mezey Mária színésznők is pénzbírságot kaptak az ítéletben. 8 órai újság, 1942.

³⁷ 1944. május 1. és 21. között este fél tíz órától volt érvényben a kötelező elsötétítés, majd május 22. és július 2. között este tíztől. A közvilágítási lámpák és a gépjárművek csökkentett világítással működhetnek. Azokat a közüzemi lámpákat kikapcsolták, amelyeken a fényerősséget nem lehetett állítani. Légítámadás esetén a teljes elsötétítést azonnal végre kellett hajtani. MTI: *Az elsötétítés új rendje. Reggeli Magyarország.* 1944. április 30. 5. p. Továbbá, *121.600/el. 35-1944 HM rendelet - A légóltalmi elsötétítésnek 1944. évi május hó 1-jétől 1944. évi július hó 2-áig történő szabályozása. Budapesti Közlöny.* 1944:97. Továbbá, Jasztrab Péter János: *Az elsötétítés biztonsági aspektusai Magyarországon. 1. rész.* In.: *Alapvetések, teóriák a második világháborúban és az azt megelőző években. Műszaki Katonai Közlöny.* 2024/2. szám. Budapest, 2024. 44. p.

akik sárga csillag viselésére voltak kötelezve. Ruhát, pénzt kértek tőle, a körülményeihez képest próbált rajtuk segíteni. Nappal detektívek jártak benn nála, kívülről is figyelték a villát, és minden kedden reggel nyolc órakor jelentkezett a toloncházban. A rendőri szobában megalázóan viselkedtek vele. Kinevették, jelzőkkel illették. Hetekig járt oda. Egyik keddi reggel már ideggyengeség miatt nem bírt kikelni az ágyból. Kilenc órakor hat detektív jelent meg nála. Bevitték a rendőrségre, ahol a késése miatt nagyon megverték. Majd átvitték a rendőrorvoshoz, aki a jelenlévő férfiak előtt levetkőztette, megvizsgálta és semmi bajt nem talált rajta, egészségesnek nyilvánította. Este tíz óráig tarották ott fogva. Szabadon engedése után már nem mert visszamenni a Kecsehegyre, ismerősínél aludt, majd néhány nap után kivett egy szobát a Gellért Szállóban. A detektívek oda is utána mentek és kiköltöztették. Újra barátoknál volt kénytelen aludni. Közben élelmiszert próbált eljuttatni Ujszászynak, aki akkor már a Nádor laktanya fogja volt³⁸. A riportsorozat utolsó epizódjában Karády arról beszélt, hogy a bombázások közben³⁹, 1944 decemberében, amikor a szovjet csapatok körbe zárták Budapestet, az egyik este a baráti család lakásán nyilasok rontottak rá. Le akarták vinni a Dunához kivégezni, géppisztollyal kényszerítették, ám szerencséivel megmenekült. Két üveg konyak és a pénztárcájában található több ezer pengőnek köszönhetően.⁴⁰

A színésznő memoárjának fontos kiegészítése, hogy bár ő egyértelműen Kiss Ferencet jelölte meg az ellene irányuló 1942-es történet miatt, hogy Réti Györgyöt titkárként alkalmazta a különállónak minősített felekezettűekre vonatkozó törvényekkel szembe menve, de még legalább akkora problémát jelentett a faszálódó országban Karády népszerűsége: 1940-től egyre jelentősebb tömegek váltak rajongóivá a mozisztárnak, megalakultak a „KKKK” csoportok, a „Karády Katalint Kedvelők Klubjai”. Vidéken és a fővárosban összesen 136 működött az akkori Magyarországon. Ezeket a civil egyleteket a nyilas újságok antifasiszta gócnak hirdették 1942-től folyamatosan. A Magyar Távirati Iroda (MTI) főszerkesztői értekezleteinek jegyzőkönyvei által igazolható, hogy ezekről az egyletekről olyan pletykák erősödtek, amelyek 1943-ban egészen Kállay Miklós kormányának

---

³⁸ Ez egy politikai fedőtevékenység volt a magyar szervek részéről. Horthy kormányzó ezzel a Gestapo elől tartotta biztonságban Ujszászyt, nem adta ki a németeknek. Szita, 2006. 23-26.

³⁹ Budapestet 1944. április 3. és szeptember 20. között 14 alkalommal bombázta az USA az európai mediterrán térségben és a nyugat-európai részen állomásozó támaszpontokról a 8. és 15. Légi Hadseregével. Kicsit sarkosan fogalmazva tehát Budapest lakossága fél éven belül mindössze két hétig kellett rettegen a levegőből érkező pusztítástól, azonban a légiriadók, zavarórepülések folyamatosan terhelték az idegeit, nem is beszélve a járulékos károkról. Oláh András Pál: *Az amerikai légierő Budapest elleni légitámadásai a II. világháború idején*. Belvedere Meridionale. 2019/3. Belvedere Meridionale Kft. Szeged, 2019. 102-103. p.

⁴⁰ Kristóf Károly: *Karády Katalin életregénye. A „Halálos tavasz” -tól a Gestapo fogságig*. Világ. 1947. december 14. - 1948. január 8.

miniszterelnöki sajtótitkárságáig értek. Vizsgálatot kértek: valóban igaz-e, hogy Kolozsváron 6.400 tagja van a klubnak, és a csoportnak külön köszöntésük van, a szív tája felől elinduló és felfelé ívelő jobbkéz-lendítés e kiáltás kíséretében: „Mindent Katalinért”. A miniszterelnök sajtófőnöke kérte a nyomozást. Cenzúrát rendelt el az MTI-nél, ha kiderül az információ hamissága.⁴¹ Az, hogy a klubok politikai színezetű működéséről ilyen hírek terjedtek el, nem zárható ki ebben sem Kiss Ferenc machinációja, de Karády fogva tartásának tehát nemcsak a Réti-per volt az oka, hanem a vélt, vagy valós antifasiszta működése, vagyis, hogy tulajdonképpen a karizmája miatt rövid időn belül egy ünnepelt művészé vált az országban. Vagyis ellenséges politikai organizátorként, provokátorként tartották fogva a németek 1944 tavaszán.⁴² Ezzel van az is összefüggésben, hogy letartóztatása előtt nem sokkal mutatták be a mozikban Karády *Machita* című filmjét, amelyet Mihály István és Pusztaszeri Margit forgatókönyve alapján Rodriguez Endre rendezett. A cselekmény szerint kémnőt alakít a fikcióban. Az alakítása annyira hiteles volt, hogy Pesten elindult utána a szóbeszéd, a főszereplő valóban egy kémnő, akinek otthoni zongorájában rádióállomás van elrejtve⁴³. A túl jól sikerült szerep miatt faggatta tehát a rádióról Otto Klages Gestapo-százados. A több kitaláció és igaztalan történet, de annyi bizonyítható, hogy Földi Mihályné barátnőjét a hátrányosító „sárga csillag” miatt 1942-től segítette bújtatni Karády, amelyhez a pályakezdő Gobbi Hilda segédkezett⁴⁴, aki a kommunista illegalitás tagja volt Major Tamás és Várkonyi Zoltán mellett. Ezekről igazgatójának, Kiss Ferencnek valószínűleg félinformációk alapján tudomása lehetett. Barátnőjének sajnos csak 1944 szeptemberéig sikerült túlélnie a hurcoltatásokat: meghalt Auschwitzban.

Az már kiderült, hogy április 18-án hárman menekültek el a kecskehegyi villába, Karády, a barátnője és Ujszászy. A barátnőt, Földi Mihályné Tschuk Jolánt a Gyorskocsi utcából Auschwitzba szállították, ahol 1944 szeptemberében elhunyt. A vőlegényt április 19-én hajnalban azonnal a törvényszéki fogdába vitték, kémtevékenység és árulás vádjával tartóztatták le. Ügyében a német Biztonsági Rendőrség különítménye járt el. Ott tartózkodása alatt Horthy több alkalommal kérte többek mellett Ujszászy kiadatását is, de a német szervek

---

⁴¹ Joó András: „...a háború szolgálatában”. *Főszerkesztői értekezletek 1942. szeptember 22. - 1943. augusztus 25.* Napvilág Kiadó – Magyar Távirati Iroda. Budapest, 2007. 208. p.

⁴² Molnár Gál Péter: *Karády minden titka. 18. Kémnő filmen és fogházban. Színházi élet.* 1. évf. 19. szám. 1990. október 2. 51. p.

⁴³ Molnár Gál Péter: *Karády minden titka. 20. KA-RÁ-DY, az ellenálló. Színházi élet.* 1. évf. 21. szám. 1990. október 16. 62. p. (Molnár, 1990.)

⁴⁴ Molnár, 1990.

ezt megtagadták. Hosszú kihallgatások után ő is júniusban szabadult, mint a menyasszonya, feltehetően a kormányzó közbenjárásának köszönhetően. Szabadság helyett azonban hatósági fogságba helyezte a magyar vezetés a németek nyomására. Állomása a 10. számú honvédségi rabkórház volt, ahol néhány hétig kihallgatásokon vett részt, majd ténylegesen szabadon engedték. Ahogyan erről a megszállók értesültek, ismét le akarták tartóztatni. A Gestapo embereit látva villájának ablakából, a vezérőrnagy a hátsó kerten keresztül elfutva a kormányzóságon keresett menedéket, ahonnan Horthy testőrei biztonságos helyre szállították, a Kapisztrán téri Nádor laktanyába. Hivatalosan a magyar vezetés ezt úgy kommunikálta a németek felé, hogy Ujszászyt egyelőre a katonai telephelyen fogságban tartják, és a vádak alapján majd a magyar törvényszék elé áll. Időközben Vörös János vezérezredes, vezérkari főnök Karády vőlegényét nyugdíjaztatta⁴⁵, akit ekkor már a kaszárnyában látogathatta a menyasszonya. Szeptemberben átszállították a hűvösvölgyi Műszaki Akadémiára, ahol több egyező beszámoló szerint a kiugrási kísérletben szervezkedett. Ebben közvetítője Karády volt, és kapcsolata volt már az illegális Kommunista Párttal is. Rajk Lászlóval folytatott tárgyalásokat Ujszászy, a párt titkárával, amely körülmények megteremtése is Karádynak volt köszönhető. 1944. október 13-án és 14-én haditörvényszék elé állították katonatársaival együtt a vezérőrnagyot, miszerint angolszász hatalmak képviselőivel tárgyalt többedmagával, hogy egy különbéke megkötését készítsenek elő. A vádnak valós jogalapja nem volt, ezért felmentették a katonákat, de a politikai helyzet változása miatt – Szálasi hatalomra kerülése – a bíróság nem emelte jogerőre az ítéletet. Újra menekülni kényszerült, de akkor már a nyilasok elől.⁴⁶ A budapesti svéd követségen volt, onnantól dezetörként tartották nyilván, körözés alatt állt. Ez idő alatt néhányszor Karády titokban még látogatta. 1945 februárjában megadta magát a szovjet csapatoknak, akik a kazah és mongol határ melletti krasznojarszki hadifogolytáborba hurcolták. Onnantól a pár sosem találkozott egymással.

A kíméletes bánásmód⁴⁷ érdekében állítólag Ujszászy a táborban a dunai blokk létrehozására irányuló Habsburg-kísérletekről feljegyzéseket készített 1945-1946-ban a

---

⁴⁵ Ujszászy 1894-ben született, tehát csak ötven éves volt ekkor. Ez a nyugdíjazás valójában a katonai szolgálat alól történő felmentést jelentette. Az erről szóló határozat szerint Ujszászy, mint katona „fogyatékbba került”, vagyis leszerelték. HL HM Miniszteri Iroda 2572. sz. 6775. cs.

⁴⁶ Szita, 2006. 23-26.

⁴⁷ Ujszászy mindent elkövetett, hogy a táborigényekhez képest komfortot biztosítsanak neki és finomabb bánásmódban részesüljön. A szovjetekhez való lojalitását mutatva ezért feljegyzéseket készített, majd 1946-ban levélbe szerkesztette, amelyet így címezett meg: SZOVJET KORMÁNYNAK (Moszkva). Borsányi Julián: *A magyar tragédia kassai nyitánya*. München, 1985. 268. p; és Szita, 2006. 26-27. p.

moszkvai kormánynak⁴⁸. A levél szerzősége azért állítólagos, mert olyan mondatfüzéseket tartalmaz, amely életszerűtlen, hogy Ujszászytól származott volna, annak szóhasználata és politikai megállapításai miatt⁴⁹. Romsics Ignác még 1993-as kutatása szerint a katonatiszt tábor utáni sorsa ismeretlen⁵⁰. Ám néhány évvel később tudható volt, Ujszászy élete nem ért véget a szovjeteknél. Az 1996-tól működő Történeti Hivatal, majd a jogutódjaként 2003-tól működő Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (ÁBTL) kutatható belügyi iratok és a politikai rendőrség dossziéi által ismeretes, Karády egykori vőlegényét 1948-ban „háborús bűnösként” adták át a magyar hatóságoknak és került Budapestre. Itthon „Fekete Iván” néven tartották háziőrizetben súlyos cukorbetegséggel. Kihallgatása augusztus-szeptemberben történt, az utolsó dokumentum egy december 10-i keltezésű levél, amelyet Péter Gáborhoz intézett, az akkor újonnan létrehozott ÁVH intézményi vezetőjéhez. Sorai nyugtalanságot, szorongást mutattak, rossz egészségi állapotban volt, jövőjét illetően bizonytalankodott. Szita Szabolcs történész szerint, mivel utána sem fedőnévvel, sem Ujszászyként nem iktatott dokumentumot róla a Belügyminisztérium, arra lehet következtetni, hogy meghalt, vagy megölték. Annyi biztos tehát, hogy nem a szovjet táborban hunyt el, hanem Magyarországon. Szita adatközlője, Kornis Pál, aki az ÁVH-nál akkor alezredesi rendfokozatban volt, személyesen vett részt az 1945 előtti kémelhárító főnök megrendezett temetésén. Az oral historyban Kornis úgy fogalmazott, hogy ez összefüggésben lehetett azzal, miszerint Ujszászy az ÁVH-t segítette⁵¹. A közlés nem tekinthető hipotézisnek, ugyanis az Államvédelmi Hatóságot 1948. szeptember 10-én hozták létre, amelyet 1953-ig vezetett Péter Gábor, és előtte altábornagyi rendfokozatban a politikai rendőrséget irányította 1945-től, így érthetővé válnak az ÁBTL idevonatkozó iratainak információi: 1948 augusztus-szeptember között Ujszászy beszámolókat írt Péter Gábornak a Horthy-korszakban betöltött kémtevékenységéről, és az akkori állambiztonsági szervezeti működéséről. Összesen 17 db füzetet írt tele Péter Gábornak⁵² a magyar katonai hírszerzésről (2. VKF. Osztály) és az

---

⁴⁸ A levél szerzősége nem bizonyított. Az Ujszászy Istvánnak titulált, a hadifogolytáborban írt feljegyzése, levele 1993-ban került Moszkvából Budapestre. Szerkesztett változata 1993. május 22-én jelent meg a Magyar Nemzetben (16. p.) *Ujszászy István vezérőrnagy vallomása szovjet fogságban* címmel.

⁴⁹ Idézet az Ujszászynak titulált levélből, ami kétségesé teszi, hogy ilyet leírhatott egyáltalán a magyar katonatiszt: „(...) „a reakciók amerikai körök és a Vatikán által vezetett katolikus egyház támogatását bíró monarchista elemek (...)”. MURÁNYI Gábor: *Feljegyzési ajándék. Heti Világgazdaság*, 2002. november 23. 87. p.

⁵⁰ Romsics Ignác: *Egy kémfőnök életútja. Magyar Nemzet*. 1993. május 22. 16. p.

⁵¹ Szita, 2006. 29-30. p.

⁵² ÁBTL. 4.1. A-414/5.

háború előtti államvédelmi központról, 56 féle külön témában és megközelítéssel. Mivel az iratokban szereplő említett egykori államvédelemben dolgozó személyek, Ujszászy egykori beosztottjai később az ÁVH-ban kaptak feladatokat⁵³, valószínű, hogy a hírhedt intézmény felépítése a jegyzetek alapján került kialakításra, így Péter Gábor nyomására a kiépülő kommunista rendszer felhasználta Ujszászy tudását.⁵⁴

IV. Adalékok a Karády-storyhoz

Az egyik újságíró Földi Mihály író halála után, Földi Mihályné lakásán Karádyékát együtt találta⁵⁵. „A két barátnő egymásra borulva zokogott”⁵⁶ – írta visszaemlékezésében Rónai Mihály András újságíró, a barát, aki a haláleset miatt próbált volna segédkezni, de már ott volt a barátnője. A visszaemlékezés szerint tehát Földi Mihályné már akkor is jelen volt Karády életében, amikor az író férj meghalt. Ennek dátuma 1943⁵⁷. Finoman, okosan még színek nélkül közli Rónai továbbá, de egyértelműen: „Talpig nő volt Karády, a férfiak mániáival nem sokat törődött (...)”⁵⁸. Földi Mihályné Tschuk Jolán – akivel együtt menekültek később a kecskehegyi villába Ujszászyval 1944. április 18-án este a Gestapo elől – elszakíthatatlan segítője, mentora, élettársa volt Karádynak. Tanácsokkal látta el a színésznőt hétköznapjaiban, nem engedte például, hogy megszülessen a szerződés Egyeddel 1939-ben. Megóvta őt a kihasználástól. Tehát kapcsolatuk már jóval hamarabb kezdődött. Annyira kötődtek egymáshoz, hogy a barátnő rendezte be Karády Kaas Ivor utcai lakását is⁵⁹, még a bútorokat, és a szőnyeget is ő választotta ki. Jó ízlésű, okos nő, a befutott sztárt onnantól ő menedzselte, Egyed Zoltán kívül rekedt az üzleti lehetőségen. Így már érthető, hogy Karádynak, miért volt fontos bújtatnia barátnőjét 1944 tavaszáig, amelyben Gobbi Hilda volt segítségére. Ez több mint teória, hiszen Székely András hazatért hollywoodi producer is

---

⁵³ ÁBTL. 4.1. A-414/5; és ÁBTL: 4.1. A-857.

⁵⁴ ÁBTL. A – 414/1–6; továbbá: Szita, 2006. 29-30. p; és Haraszi György: „Fekete Iván” az állambiztonsági szervek fogságában. *História*. 2002/8. 28. p.

⁵⁵ Molnár Gál Péter: *Karády minden titka. 12. Megsemmisítő rosszindulat. Színházi Élet*. 1. évf. 12. szám. 1990. július 1. 38. p.

⁵⁶ Rónai Mihály András: *Nosztalgia? Népszabadság*. 40. évf. 13. szám. 1982. január 16. 16 p. (Rónai, 1982.)

⁵⁷ Földi Mihály (1894-1943). Kenyeres Ágnes (szerk.): *Magyar Életrajzi Lexikon* 1. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1967. 533. p.

⁵⁸ Rónai, 1982.

⁵⁹ Molnár Gál Péter: *Karády minden titka. 7. A párbaj. Színházi Élet*. 1. évf. 12. szám. 1990. május 27. 38. p; és Molnár Gál Péter: *Karády minden titka 12. Megsemmisítő rosszindulat. Színházi Élet*. 1. évf. 12. szám. 1990. július 1. 38. p.

alátámasztotta, mindkét nő szoros kapcsolatban volt Karádyval⁶⁰. Amikor arra a kérdésre, hogy Karády magánélete mennyiben tért el az átlagostól, úriemberként annyit válaszolt Székely, hogy: „Nem tartottam a gyertyát. Ő nem úgy viselkedett, ahogy annak idején nagyon sok meleg nő. Nem, ő mindig büszkén viselkedett.”⁶¹ Evvel már az is tisztázható, hogy a baloldali körökkel, miként lépett kapcsolatba Karády, hogyan tudta megszervezni Ujszászynak a Rajk Lászlóval történő tárgyalást 1944 októberében. Gobbi, a Nemzeti Színház fiatal karakterszínésznője az illegális kommunista mozgalom tagja volt. Ahhoz, hogy politikai támadhatóságát az érzékeny magánéletén keresztül érteni lehessen még Karádynak, ismerni kell, hogyan fogadták például pályakezdőként a Vígszínházban. A néhány hónapos „gyorstalpaló” után Greguss Zoltán oldalán szerelmes nőt játszott Egyed Zoltán felfedezettje az egyik legnépszerűbb, polgári, belvárosi színpadon, ezért persze, hogy Muráti Lili forrt a dühtől. A társulati tag irigységét nem tudta palástolni, amelynek az egész színházi társalgó a tanúja volt. A Zoe-darab főszereplőjéhez így szólt: „Hallom drágám: meleg vagy!”⁶²

Egyed Zoltánra tehát már nem szorult a díva, önjáró lett, ott volt helyette koordinátorként Földi Mihályné, Jolán. De a színházi menedzser ebbe nem nyugodott bele.

Az 1942 február utolsó napjaiban megjelent pesti napilapokból arról lehetett értesülni, hogy Karády és Egyed összevesztek. Pontosabban, a nő felperesi keresetett indított, mert a tudósítás szerint Egyed olyan levelet írt Karádynak, ami jogalapot nyújtott a per megindítására. Utána napokkal bocsánatot kért a vádolt színlapíró. Viszont attól kezdve nem mert színpadra lépni Karády, csak filmezett. A kamera mellett nem volt élőben ott a közönség, nem lehetett felkiabálni a színpadra. Rettegett Egyed fenyegetésétől, hogy esetleg nyilvánossá válnak olyan részletek az életéből, amelyek nehezen vállalhatóak. Így válik érthetővé: nemcsak imponáló volt, hogy Ujszászy udvarolgat neki és jegyben járnak, hanem komoly védelmet nyújtott a honvéd vezérkar államvédelmi főnöke. Így válik életszerűvé, hogy Egyednek nem maradt más hátra, mint a bocsánatkérés. Ki mert volna piszkálódni a magyar titkosszolgálat vezérőrnagyával?⁶³ 1990-ben ez a levél előkerült, ami által tisztázottnak tekinthető ez a mozaikrészlet is. Még az 1942-es bírósági perben igazságügyi

---

⁶⁰ Gobbi Hilda 1945 után a sajtótól függetlenül, de perszónálisan már nyíltan vállalta, hogy Temessy Hédi színésznővel élt együtt, majd később Galgóczi Erzsébet írónővel. Major Tamás ennek okán száműzte évekre a Nemzetiből a József Attila színházba. A szocialista erkölccsel összeegyeztetetlennek ítélte Gobbi választását.

⁶¹ Székely, 2017. 113. p.

⁶² Molnár Gál Péter: *Karády minden titka. 7. A párbaj. Színházi Élet.* 1. évf. 12. szám. 1990. május 13. 43. p.

⁶³ Több publikációban Ujszászyt a kémelhárítás vezetőjének írják el. Ám pontosítani szükséges: a vezérőrnagy az államvédelem belső hírszerzési ügyeinek volt a vezetője. A kémelhárítás katonai vezetője ebben az időszakban Kuthy László vezérezredes volt.

szakértő hitelesítette a levél hátoldalán, hogy Egyed kézírása szerepel a papíron, mert a levélen nincs címzett, és nincs aláírás vagy szignó⁶⁴. A levél tartalma még jobban érthetővé teszi Karády későbbi zsarolhatóságát, amiből több más mellett kiderül, hogy Egyed fenyegető levele előtt már Karády próbálta enyhíteni a kettejük között fennálló feszültséget, sőt jelezte számára, hogy a kémelhárítás vezetője a jegyese, amit pajzsként helyezett maga elé. De a levél írója ezt nem tartotta fegyverténynek, arra apellálva, hogy amit ő tud, attól Ujszászy is idegenkedni fog és kiesik menyasszonya a katonai védelemből: „Kedves öregem. Kénytelen vagyok kézzel írni, mert amit elmondandó vagyok, azt mégsem akarom diktálni idegennek. Kértem tegnap a telefonszámodat, hogy ne kelljen megint kihagyjalak egy reprezentatív karácsonyi riportunkból, azoknak a vezetőknek a sorából, akik között persze te már régen nem vagy bent, csak te ezt még nem látod és nem vagy hajlandó tudomásul venni. Ez annyival tragikusabb, mert a közönség már rég észrevette. De minthogy te legutolsó leveledben szolidaritást kérsz és vársz — én még mindig szolidáris akarok lenni; bár nem tudom, hogy miért, minthogy, te egyáltalán, nem bírsz szolidaritást tanúsítani. Azt írtad, hogy — kvázi nem barátkozhatsz velem, mert »kötelezettséged« van egy férfival⁶⁵. Milyen kötelezettséged? Netán morális? Mert az ember csak morálisokból részesít előnyben valakivel szemben valakit. Hát ha igen, akkor kérdelem, hogy kinek tartozol te több kötelezettséggel, mint nekem?! Hiszen én téged mégiscsak egy nyilvános találkahely szerelmi piacáról emeltelek ki, nevet adtam neked, pályát, kenyeret, foglalkozást, keresetet adtam a kezébe, végtelen erőszakkal keresztül vittem, hogy a Vígszínház szerződöttetted, az első filmszerepedet én szereztem, hát akkor kivel szemben lehetnek neked elsőbb kötelezettségeid mint velem szemben?! Még az éhalódás⁶⁶ (!) árán is! Hát kivel szemben lehet neked nagyobb regárdod⁶⁷, mint velem szemben, aki presztízsemmel és energiámmal, erőszakosan emberi lehetőséget nyújtottam neked arra, hogy a társadalomban helyet foglalhass, hiszen te mégiscsak egy közismert aufführongy⁶⁸ voltál, egy mocskos prostituált, akit minden utcáról felkerült jött-ment megkaphatott, ha lefizette a tarifát Binétnénél? Hát akkor te mersz kötelezettségről beszélni mással szemben?! Ennyi. Ha pedig szolidaritást kérsz és vársz, akkor

---

⁶⁴ Pusztaszeri Ferenc, kir. törvényszéki és kir. járásbírók hites írásszakértője, aki hivatalos aláírásával igazolta, hogy a levél Egyed Zoltán kézírásával készült. Molnár Gál Péter: *Karády minden titka. 15. Haragos és szelídebb húrokon. Színházi Élet*. 1. évf. 15. szám. 1990. július 22. 42. p.

⁶⁵ Ujszászy István vezérőrnagy.

⁶⁶ Éhenhalás.

⁶⁷ Figyelmed, megbecsülésed.

⁶⁸ Kíartott.

tudjál annyit, hogy ha én már úgy elaljasodtam, hogy mindezzel nem törődöm és szájalomból még mindig akarok neked segíteni — legalább mutasd, hogy valami kapcsolat volt, vagy van közöttünk és tettesd magad, te hülye, próbálj ember is lenni és nemcsak ordas k***a — s ha kérlek, hogy hívj fel, akkor tartsd ezt kutyakötelességednek, mert különben meg fogom keresni (s ha megkeresem, meg is találom) a módját, hogy kitapossam a beleidet. Szar. Még ez az év, azután elmerülsz. S akkor foglak könyörtelenül leköpni, mint ahogy Földiné⁶⁹ látja a saját sorsát. S éppen ez az, amit még mindig — én nem akartam.”⁷⁰

A háború sújtotta fővárosi közállapotok nem tették lehetővé, hogy mára pontosabb információk álljanak rendelkezésre, hogy teljesen látni lehessen az eddig közölt részletek mellett, Karádynak, milyen kapcsolatai voltak a politikával, a kommunistákkal, a szovjet csapatokkal, és a hazánkban szolgálatot teljesítő külföldi hírszerzéssel. Az, hogy miként és kivel találkozott 1944 végén és 1945 elején kikkel tartotta a kapcsolatot sajnos a történelem homályába vész. A Budapesti Rendőrfőkapitányság Államrendészeti Osztályának⁷¹ releváns iratai⁷², amelyek tudnának erről „beszélni” már nem fellelhetőek. Ami Karády Katalin és Ujszászy István nevéen található dosszié, az egy iktatószámmon van az 1944-es dátumozású mutatókönyvben (9321), de már nem létezik az állományban. Fogyatékban, selejtezésben nem szerepel. Tehát bizonyított, hogy a magyar hatóságok megfigyelték őket és kartont vezettek róluk. 1944 késő őszeig még az államapparátus (a helyi közigazgatás) is precízebben működött, ráadásul együtt a magyar és német szervekkel, a rendőrséggel és csendőrséggel.⁷³ Ám a papírok eltűnésére csakis elképzelések vannak: Budapest ostromakor a szovjet hadsereg a budapesti, I. kerületi Sziklakórházban egészen 1945 tavaszáig a hivatali iratanyagokat fűtőanyagként használta⁷⁴, így praktikus okokból valószínűleg ez az akta is tüzelőnek lett használva.

---

⁶⁹ Földi Mihályné, Tschuk Jolán.

⁷⁰ Molnár Gál Péter: *Karády minden titka. 11. Tombol a hoppon maradt. Színházi Élet*. 1. évf. 11. szám. 1990. június 24. 43. p.

⁷¹ 1945-től Politikai Osztályként látta el ugyanazon funkciót a fővárosi kapitányság rendőrosztaga.

⁷² BFL – BRFK Államrendészeti és Politikai Osztályának iratai. VI. 1. D. 1; 3; 4. doboz.

⁷³ Pásztor Cecília - Tyeivicska Árpád: *Senkiföldjén - Dokumentumok a Nógrád megyei zsidóság holocaustjáról - Adatok, források és tanulmányok a Nógrád megyei levéltárból* 45. Nógrád Megyei Levéltár. Salgótarján, 2004. 84. p.

⁷⁴ A Budapest Főváros Levéltár tudományos munkatársának, és kutatói referensének, Korinek Tamás személyes beszámolója. Adatközlés: Budapest, 2024. szeptember 26.

Az biztosra vehető, hogy semmilyen szállal nem kötődött Karády a Horthy-féle, és a későbbi Szálasi-klientúrához, azon kívül, hogy magánéleteleg Ujszászy István védelme alatt állt 1944 tavaszáig.

V. Összegzés

Ujszászy István kedvesének, Karády nehezített sorsában a sikerekkel övezett kurdarcoknak három fő összetevője volt: a magyarországi hatalmi változások, a hazai színház-és filmtörténet együtt alakulása a társadalmi elvárásokkal, és a magánélete. Ezek közül egy is bőven elegendő lett volna ahhoz, hogy „Golgotát járjon”. Nála a problémák háromszorosan voltak jelen egyszerre. Akkor indult el a karrierje, amikor Hitler hatalomra tört.

Ez a csábos külsejű, kiváló orgánummal rendelkező, fotogén pesti nő egyre befolyásosabb lett, egyre magasabb körökben találta magát ünnevelt dívaként, és mind jobban kompromittálódott, amelyet nem volt eszköze kivédeni. Bár, sokáig bizonyosan védelmet jelentett számára, hogy a polgári kémelhárítás főnöke gyűrűjét hordja a kezén.

Karády emlékezetes slágerének visszatérő sorai a *Halálos tavasz*-ban: „Ez lett a vesztünk, mind a kettőnk veszte...” Az idézet nem véletlen. Végzete, disszidálásának oka, hogy ami az amerikaiaknak Greta Garbo, a németeknek Marlene Dietrich vagy Zarah Leander, az volt nekünk Budapesten és a vidéki Magyarországnak Karády Katalin. Édith Piaf azért nem illik a sorba, mert neki Marcel Cerdan bokszbajnokkal volt viharos a szerelme, majd hozzáment Jacques Pills énekeshez, később Théo Sarapoval kötötte össze az életét, vagyis csak a férfiak bűvöletében élt. Greta Garbo és Marlene kapcsolata pedig ismeretes volt mindenki számára, magánéletük rejtett részletei Karády életében párhuzamosságot mutat. Zarah Leander a náci diktatúra filmsillaga volt, a hitleri időszak vezető művésze. Karády ebben Leanderhez hasonlított, azzal a különbséggel, hogy a pesti színésznőt tévesen azonosítottak politikai magatartással és kollaborációval.

1990 óta több fényes borítás, színes könyv került forgalomba rengeteg zsánerfotóval, Jávor oldalán mutatva Karádyt, jelentek meg tanulmányok és cikkek Karády és Ujszászy kapcsolatáról, de mint az előbbi oldalakból érzékelhető, több még nem kutatott részlet hiányzott, hogy a szóbeszéd, a pletyka és a színházi történetek könnyed műfajából kiemelhető legyen a kapcsolatuk.

A második világháború végéig a magyar „társadalmi önkép” a keresztény formák és rítusok szerint alakult: a férfi a családfenntartó, a nő az anya, a családösszetartó erő. „Mária országában” Karády létezése pontosan ennek mondott ellent. Filmjeiben, és a róla terjedő hírek az emancipált, férfire rá nem szoruló, egyenrangú, vagy inkább felsőbbrendű egyén, aki a családközpontú gondolkodástól távol áll. Az önmegvalósítás mintaképe. Egy liberális pesti

nő. Első filmje után nem véletlenül törtek be utcai kirakatokat és prédikáltak ellene a templomokban. Kanczler-Karády magánéletét megismerve Ungvári Tamás sorai végképp ideillenek: „Karády Katalin életírói szépítik, holott ebben nincs szégyen: a díva a szerelem minden formáját gyakorolta, férfiakkal és nőkkel vegyest.”⁷⁵ Éppen ezért bír értékkel jelen kutatás, mert a magánéletének titkait kutatva nyilvánvalóvá válik, hogy az ismert történésekkel, ha összeillesztésre kerülnek Karádynál a liberális, erősen materialista, sikerben és anyagiakban mérhető értékrendje, erősen feltételezhető, hogy Földi Mihályné barátnője mellett Ujszászy István inkább csak védelmezőként volt jelen a díva életében és nem érzelmi társként.

---

⁷⁵ Ungvári, 2011.

Felhasznált irodalom

Irattár, levéltár

ÁBTL. 2.1. II/30-b. 1-2. p.

ÁBTL. 4.1. A-414/1-6..

ÁBTL: 4.1. A-857.

BFL – BRFK Államrendészeti és Politikai Osztályának iratai. VI. 1. D. 1; 3; 4. doboz.

HL HM Miniszteri Iroda 2572. sz. 6775. cs.

Könyv

Ábel Péter (szerk.): *Új filmlexikon 1. A - K - Új filmlexikon 1.* Akadémiai Kiadó. Budapest, 1971.

Joó András: „...a háború szolgálatában”. *Főszerkesztői értekezletek 1942. szeptember 22. - 1943. augusztus 25.* Napvilág Kiadó – Magyar Távírási Iroda. Budapest, 2007.

Kenyeres Ágnes (szerk.): *Magyar Életrajzi Lexikon 1.* Akadémiai Kiadó. Budapest, 1967. 533. p.

Kerényi Grácia: *Testünk feltámadása.* Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest, 1982.

Székely András: *Veszélyes viszonyok. Visszaemlékezések Karády Katalinra, Ujszászy Istvánra, a második világháborúra és a szovjet hadifogság éveire.* Nemzeti Emlékezet Bizottsága. Budapest, 2017.

Vallomások a holtak házából: Ujszászy István vezérőrnagynak, a 2. vkf. osztály és az Államvédelmi Központ vezetőjének az ÁVH fogságában írott feljegyzései (szerk. Haraszi György). Corvina Kiadó Kft. Budapest, 2007.

Folyóirat

121.600/eln. 35-1944 HM rendelet - A légmentesítésnek 1944. évi május hó 1-jétől 1944. évi július hó 2-áig történő szabályozása. *Budapesti Közlöny.* 1944:97.

Bános Tibor: *Karády minden titka. 1. A félelem éjszakája.* *Színházi Élet.* 2. évf. 1. szám. 1991. január 8. (Bános, 1991.) 56. p.

Búcsúunk. *Kristóf Károly.* *Muzsika.* 1994. szeptember 1. 49. p.

Dr. Farkasfálvay Sándor: *A gyáripár 1942-ben.* *Magyar Statisztikai Szemle.* 1943. 10-11. sz. 572. p.

Földes Anna: *Adalékok Móra Ferenc szabadkőműves pályafutásához.* In.: *Irodalomtörténet (Bóka László szerk.). 1960/1.* Magyar Irodalomtörténeti Társaság. Budapest, 1960. 347-351. p.

Haraszi György: „*Fekete Iván*” az állambiztonsági szervek fogságában. *História.* 2002/8. 28. p.

Izsák Lajos: *A Polgári Demokrata Párt 1944-45-ben. Párttörténeti Közlemények.* MSZMP. Budapest, 1974. szeptember 3. 118-149. p.

Jasztrab Péter János: *Az elsötétítés biztonsági aspektusai Magyarországon. 1. rész.* In.: *Alapvetések, teóriák a második világháborúban és az azt megelőző években.* *Műszaki Katonai Közlöny.* 2024/2. szám. Budapest, 2024. 44. p.

Lips András: *A „(be)tiltott” és az elbeszélhetetlen. Karády-nosztalgia az 1970-es, 80-as években.* *Betekintő.* 2021/4. szám. 49-73. p.

Molnár Gál Péter: *Karády minden titka 12. Megsemmisítő rosszindulat. Színházi Élet.* 1. évf. 12. szám. 1990. július 1. 38. p.

Molnár Gál Péter: *Karády minden titka. 11. Tombol a hoppon maradt. Színházi Élet.* 1. évf. 11. szám. 1990. június 24. 43. p.

Molnár Gál Péter: *Karády minden titka. 12. Megsemmisítő rosszindulat. Színházi Élet.* 1. évf. 12. szám. 1990. július 1. 38. p.

Molnár Gál Péter: *Karády minden titka. 15. Haragos és szelídebb húrokon. Színházi Élet.* 1. évf. 15. szám. 1990. július 22. 42. p. Bálint Gábor: *Supka Géza folyóirata, a Literatura (1926-1938). Magyar Könyvszemle 2004.* 1. szám. 29-51.

Molnár Gál Péter: *Karády minden titka. 18. Kémmő filmen és fogházban. Színházi élet.* 1. évf. 19. szám. 1990. október 2. 49. p; 51. p.

Molnár Gál Péter: *Karády minden titka. 20. KA-RÁ-DY, az ellenálló. Színházi élet.* 1. évf. 21. szám. 1990. október 16. 61. p; 62. p.

Molnár Gál Péter: *Karády minden titka. 7. A párbaj. Színházi Élet.* 1. évf. 12. szám. 1990. május 27. 38. p; 43. p.

Oláh András Pál: *Az amerikai légiőrő Budapest elleni légitámadásai a II. világháború idején.* Belvedere Meridionale. 2019/3. Belvedere Meridionale Kft. Szeged, 2019. 102-103. p.

Szakály Sándor: *A magyar katonai hírszerzés a kémelhárítás vezetői 1919-1945.* In.: Hausner Gábor (szerk.): *Az értelem bátorsága. Tanulmányok Perjés Géza Emlékére.* Argumentum Kiadó. Budapest, 2005. 679. p.

Szita Szabolcs: *A Gestapo Magyarországon a német megszállás után. Múltunk.* 2001/1. 64. p

Szita Szabolcs: *Ujszász István politikai pályafutása. Múltunk.* 2006/2. szám. (Szita, 2006.) 5. p.

SZOVJET KORMÁNYNAK (Moszkva). Borsányi Julián:
A magyar tragédia kassai nyitánya. München, 1985. 268. p

Újság

Dr. Klár Zoltán: *Az "ÜLDÖZÖTTEK ÓRANGYALA" és ezért a mindkétszínű zsarnokság Üldözöttje: KARÁDY KATALIN letelepedési-engedéllyel New Yorkba költözött.* Az Ember. [New York] 38. évf. 5. szám. 1963. február 2. 1-3. p. (Klár, 1963.)

Kiss Ferenc rendőrbíró elé állított a Réti színházi ügynökség vezetőit. *8 órai újság.* 1942. április 14. 6. p.

Kristóf Károly: *Karády Katalin életregénye. A „Halálos tavasz” -tól a Gestapo fogságig.* Világ. 1947. december 14. - 1948. január 8.

Mónus Illés: *Halálos tavasz. Népszava.* 1939. december 23. 6. p.

MTI: *Az elsötétítés új rendje. Reggeli Magyarország.* 1944. április 30. 5. p.

MURÁNYI Gábor: *Feljegyzési ajándék. Heti Világgazdaság,* 2002. november 23. 87. p.

Romsics Ignác: *Egy kémfőnök életútja. Magyar Nemzet.* 1993. május 22. 16. p.

Rónai Mihály András: *Nosztalgia? Népszabadság.* 40. évf. 13. szám. 1982. január 16. 16 p.

Siklós János: *Zilahy Lajos utolsó évei. A csillagokban élni: elbeszélések, tárcák. Népszava*. Budapest, 1986. 58-60. p.

Internet

Frank Irma 1952. október 28-i bevándorlási okmánya Sao Paulóból:

<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3QS7-8966->

[MGQL?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AQVVSJ-](https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-6FCX?action=view&cc=2140223)

[6FCX&action=view&cc=2140223](https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-6FCX?action=view&cc=2140223) és a rioi okmánya: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ->

[G5YV-9H2K?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AKFFG-](https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-G5YV-9H2K?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AKFFG-)

[LWC&action=view&cc=1932363](https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-LWC?action=view&cc=1932363) Utolsó letöltés dátuma: 2024. december 17.

Karády 1952. március 17-én kelt rio de janeiroi bevándorlási okmánya:

<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-G58H->

[9MFS?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AKC65-](https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-9MFS?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AKC65-)

[628&action=view&cc=1932363](https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-9MFS?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AKC65-) Utolsó letöltés dátuma: 2024. december 17. – Foglalkozásaként nem színésznőt

jelölt meg, hanem szabót, és születési dátumként 1914-et diktált be.

Karády 1952. október 28-i bevándorlási okmánya Sao Paulóból:

<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3QSQ-G9XJ->

[M419?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AQVV9-](https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3QSQ-M419?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AQVV9-)

[PV4S&action=view&cc=2140223](https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3QSQ-PV4S?action=view&cc=2140223) Utolsó letöltés dátuma: 2024. december 17.

Karády kitüntetésének tételazonosítója (Yad Vashem): 4438766.

<https://collections.yadvashem.org/en/righteous/4438766> Utolsó letöltés dátuma: 2024. november 28.

Magyar Nemzeti Digitális Archívum: *Új-Majestic társas szálló*. Link:

https://mandadb.hu/tetel/570452/UjMajestic_tarsas_szallo Utolsó letöltés dátuma: 2024. december 1.

Mohácsi bevándorlási engedélye Sao Paulo-ba, 1953. február 2-i dátummal:

<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3QSQ-G9FC->

[Q96B?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AQKD5-](https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3QSQ-Q96B?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AQKD5-)

[9R59&action=view&cc=2140223](https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3QSQ-9R59?action=view&cc=2140223) Utolsó letöltés dátuma: 2024. december 17.

Mohácsi Ilona 1914. március 21-én született Észak-Erdélyben, Székelyhiden, és 1996-ban hunyt el Budapesten.

A rioi bevándorlási okmánya itt: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-G5B1->

[9NTK?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3A27N4-](https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-9NTK?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3A27N4-)

[WMJ&action=view&cc=1932363](https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-WMJ?action=view&cc=1932363) Utolsó letöltés dátuma: 2024. december 17.

OSZMI adatlapja: <https://szinhaztortenet.hu/record/-/record/OSZMI7800>. Utolsó letöltés dátuma: 2024.

november 30.

Summary

The present publication attempts to reveal, based on the details of Karády's biography and the previously unexplored additions, what role Major General István Ujszászy, the head of the civil counterintelligence, could have played in the life of the actress.

*Művelődésszervező, múzeumi szakreferens, védelmi igazgatási menedzser,
határrendész tiszt, illetve a szentesi Koszta József Múzeum munkatársa*

Szöllősi Róbert

A migrációs helyzet hosszútávú szubkulturális hatásai az európai és magyar múzeumi kultúrára

Absztrakt

Jelen publikációm témája a magyar társadalomra gyakorolt emberi migráció és annak hatásainak a tapasztalt és a jövőre nézve vélelmezhető hatásainak bemutatása, különös tekintettel ennek relációjában a múzeumi világ helyzetét kívánom összefoglalni. A téma jelenbeli társadalmi és politikai szenzibilitásánál fogva indokolt mértéktartással közelítek a tárgyalt jelenségek metodikai megközelítéséhez és feldolgozásához. Ugyan gyakran elhangzik az a bölcsesség, mi szerint csupán egyetlen biztos dolog van, a változás, mégis az ember szereti maga irányítani az őt körülvevő biztonságosnak vélt világot, annak változásait, minden egyéb hatást zavarónak érez, mert az egyén mindig, ősi módon fél és tart a komfortjának megváltozásától, a megszokottságot nem szereti elengedni. Ebben a megközelítésben beszélhetünk: kontinensről, nemzetről, országról, településről, családról. Ahogy górcsővünket szűkítjük, egyre intimebb zónákat érint minden módosulás, mely kívülről érkezik és redundáns minőséggel bírhat. A migráció valós kultúrszociológiai tényező és változásokat generáló folyamat. Ez az emberi mobilitás és az ebből fakadó lokális jelenségek a mikroközösségek kultúrájának komoly befolyásolói, melyek jelen állapot szerint ugyan értékhordozók, mégis esztétikai tartalmuknál fogva különbségeket mutatnak az egyetemleges európai, zsidó-keresztény gyökérezetű kultúránkhoz képest. Adódik a kérdés, hogy ezek a hasadékok hogyan tudnak hatni egymásra, integrálódni a jelenben, vagy egymáshoz adaptálódni, pozitívan hatni egymásra a jövőben, építve a következő generációk szellemi és lelki működését a mindennapokban.

Bevezetés

A múzeum azonban nem csupán egy épület vagy egy szolgáltatás, amely művészetközvetítő tevékenységet végez, hanem szélesebb értelmezésben múzeumi jelenségnek tekintjük a teljes épített környezetünket, néprajzi és történeti hagyományainkat, rítusainkat és szokásainkat, továbbá nagyobb halmazban minden olyan szegletét társadalmunknak, amely az elmúlt évszázadok hatásai alapján az európai és magyar kulturális élet meghatározó jelenségei voltak. Humán végzettségekkel, továbbá rendészeti felsőfokú oklevelekkel rendelkezem. Hivatásom végzettségeimhez kötődnek, ám történelmi és szociológiai kutatási tapasztalatok nélkül inkább támaszkodom azon empirikus ismereteimre, amelyek humán érdeklődésű emberként gyakorlati értelemben megérintenek, és amelyeket sorozatosan megtapasztalok. Fontos tisztázni, hogy publikációm nem képez politikai állásfoglalást, csakis a jelen téma eszközeire támaszkodva kívánom elemezni a kialakult helyzetet. Noha a tárgykör súlyozottan átpolitizált, fogalomrendszere és annak magyarázatai nagyban függenek az adott ország menekült- és migrációs politikájának irányától. A magyarországi Migrációkutató Intézet 2015 szeptemberében kezdte meg működését azzal a céllal, hogy a különböző tudományterületek eredményeinek összegzésével segítsen megérteni a migrációs jelenségeket. A mai viszonyok között leggyakrabban használt hazai fogalommagyarázatok a következőkben tőlük származnak.¹

A történelmet tudatosan befolyásoló vagy alakító „társadalommérnökök”, politikusok, művészek, médiaszakemberek és egyéb értelmiségiek egyre nyíltabban azon munkálkodnak, hogy a Föld egyre növekvő népességét a háborúk helyett az együttműködések és az integráció, végső soron a globalizmus irányába tereljék. Ebben a ma még utópisztikusnak tűnő új világban minden ember azonos megítélés alá esik, bőrszíntől, társadalmi hovatartozástól, vallástól, vagy épp lakhelytől függetlenül. Ebben a tökéletes világban nincsenek határok, nincsenek előítéletek, nincsenek vallási különbségek. Anthony Giddens globalizációs értelmezése szerint: *„A globalizáció átalakítja, gyökeresen megváltoztatja az életünket. Ennek elején a Nyugat áll, erősen magán viselve az amerikai politikai és gazdasági hatalom nyomait, erősen differenciált következményekkel járva. A globalizáció azonban nem csupán a Nyugat dominanciája a többiek felett – az Egyesült Államokra éppúgy kihat, mint ahogy a többi országra is.”*²

Az európai társadalmak a XX. század második felétől szenvednek a népesség folyamatos csökkenésétől, melyet bizonyos jóléti folyamatok negatív hatása és a

---

¹ <https://migraciokutato.hu/glossary/> (Letöltés időpontja: 2024.04.11.)

² Anthony Giddens: *Elszabadult világ* (1999., javított magyar kiadás: 2005., Napvilág Kiadó)

termékenység csökkenése együttesen jellemez. A gazdasági szereplők által kívánt munkaerő-beáramlással terhelt évtizedeket mára felváltotta a negatív globális folyamatok miatti népességbeáramlás, mely egyúttal eltérő szubkulturális elmozdulásokat is jelent. Az európai véleményformáló körök nagy része azonban erre nem, mint káros, hanem mint szükséges, egyben elkerülhetetlen folyamatra tekint. Ennek méretei miatt egyik legnagyobb motorja Németország. 2015 óta a német társadalom egy felgyorsított társadalmi integráció részese. Ennek a folyamatnak magam is külföldről érkezett munkavállalóként tanúja voltam egészen 2021-ig, mikor is kilenc év ott élés után újra visszatértem Magyarországra. Érthető módon az EU népességének negyedét jelentő németajkú népesség akarata megjelenik az EU intézményrendszereinek döntéseiben és törekvéseiben is. Ez néha ellentétes a jelenlegi magyar politikai akarattal, de erre majd csak a későbbiekben térek ki. Németország esetében ezen túl beszélhetünk még a Holokauszt miatti teljes nemzetet érintő lelkiismereti kényszerről is, mely generációkon átívelve igyekszik jóvátenni a második világháborús évek szörnyűségeit.

A muzeológiai szakterület a migrációs folyamatoktól függetlenül is folyamatosan politikai, társadalmi, vagy éppen piaci szükségletek mentén átalakuláson, valamint modernizáción megy keresztül. Ez a változás egyaránt tartalmaz belülről fakadó, valamint kényszerből született irányokat.³ Az európai múzeumi tér jelenleg zajló folyamatait vizsgálva kísérletet teszek a magyar múzeumi jövő felvázolására, figyelembe véve a jelenleg zajló migrációs változásokat és azok hatásait. A történelmi kitekintést, témamagyarázatot és helyzetelemzést követően láthatóvá válik az európai és magyar kulturális jövőről alkotott elképzelésem. A téma aktualitásából fakadóan nem rendelkezik kellő mennyiségű forrással és nyomtatott szakirodalommal, a legtöbb esetben nyugat-európai internetes adatok állnak rendelkezésre, melyek azonban a sajátos magyar folyamatokat tekintve nem tekinthetők minden esetben használhatónak.

Korunk migrációs folyamatai

A munkavállaláshoz kapcsolódó migráció receptje befogadó országoktól függetlenül ugyanaz: az első hullámban szinte teljes egészében munkavállalók érkeznek, majd érkeznek családtagok is a jobb élet reményében, majd a helyben maradás letelepedéssé alakul át és kialakulnak a migrációs háttérű családok (egy részük akár vegyes házasságot is jelenthet) végül létrejön az úgynevezett második generációs bevándorló, aki igazából már ott született,

---

³ <https://hirado.hu/extra/kultura/cikk/2023/02/07/valoban-lejart-a-muzeumok-kora> (Letöltés időpontja: 2024.09.04.)

kultúrájában, szokásaiban mégis inkább a szülők anyaországának hatása érződik rajta leginkább.

Ez a folyamat a generációk további kialakulásával (harmadik, negyedik, stb.) gyengülhet a befogadó ország kultúrájának befolyásoló hatásai miatt, azonban ez nem törvényszerű. Nagy mennyiségű, az ország lakosságárányához mérten nagyszámú, azonos kultúrájú bevándorló érkezése esetén létrejöhetnek az úgynevezett párhuzamos társadalmak, melyek szinte teljes egészében megőrzik az anyaország nyelvét, kultúráját, szokásait, szélsőséges esetben még akár az ottani törvényeket, konfliktusokat is magukkal hozzák és abban élnek tovább. Integrációra, a befogadó ország nyelvének, kultúrájának megismerésére, elfogadására már nincs többé szükség, minden szolgáltatás, szükséglet saját nyelven is elérhető, kielégíthető. Ezeket a folyamatokat bizonyos országok még fel is erősítik, kedvező törvényekkel, többnyelvű ügyintézással, intézményesített elfogadással. Ezt követően egyértelmű az út a multikulturális társadalom kialakulásához.

Az Egyesült Államokban a XIX.-XX. századokban történt bevándorlási hullámok következményei jó példával szolgálhatnak, hogy megértsük a multikulturalizmus kialakulását, mégis az amerikai államiság eszménye és az ehhez támasztott állami követelmények, mint például a közös nyelv használata, erősebben integrálta az akkor oda bevándoroltakat.

Az Európai Unió létrejötte és folyamatos bővítése az ezredfordulón és azt követően a határok rendszerszintű lebontását jelentette. Ez a folyamat idealisztikus tartalmát tekintve a nemzetek megosztottságát hivatott felszámolni, a határok által elvágott területek újrakapcsolódását segítette volna. Mind ezek mellett azonban megkönnyítette a kontinensre az azon kívül élők bejutását is, hiszen szigorú határellenőrzési vonalakat számolt fel, illetve a munkaerő-áramlás követhetőségét is megszüntette az úgynevezett szabad piac égíse alatt. Ezekben az esetekben azonban elsősorban európai belső népmozgásokról beszélünk, melyek kultúrájukban, életszemléletükben nem álltak távol az összeurópai kulturális tértől. Ez a folyamat egészen a 2010-es évek közepéig tartott, ekkorra viszont beindultak az arab világot érintő súlyos változások is.⁴

Az Észak-afrikai és Közel-keleti muzulmán országok a történelem folyamán már több alkalommal is törekedtek az európai területek elfoglalására, ennek egyik iránya az Ibériai félszigeten csúcsosodott ki, másik irányát pedig az Ottomán Birodalom keleti irányú betörése jelentette. Máig vitatott hatásokat generáltak ezek az évszázadok, hiszen a katonai és

---

⁴ <https://ludovikacollegium.hu/2023/07/20/az-arab-tavaszi-roviden-i/> (Letöltés időpontja: 2024.09.04.)

kulturális jelenlét egyaránt magába foglalta az iszlám kultúra építő jellegű hatásait, ugyanakkor a pusztító hódításokat és háborút.

A magyar történelem esetében ez az időszak az Alföld és Partium jelentős részének kihalásával, kiürülésével járt együtt, teljes települések semmisültek meg, néptelenedtek el a mintegy másfél évszázad alatt, a folyamatos harcok pedig rendszeresen gyengítették a megmaradt országrészeket. Ez egy olyan sokk, amiből a magyar társadalom még ma sem tért magához, hiszen például az I. világháborút lezáró békeszerződések vesztesei közé is a megváltozott nemzetiségi összetétel miatt került, ami köszönhető a korábban megszállt országrészek különböző nemzetiségű népcsoportokkal történő feltöltődésének. Ez a markáns különbség az oka a mai migrációs politikában fellelhető eltéréseknek, a magyar és a Közép-európai társadalmak többsége elutasítja a többnyire muzulmán országokból érkező menekültek, vagy gazdasági migránsok beáramlását.⁵

A jelenkori migrációból fakadó szubkulturális hatások

A fentebb említett arab országokat érintő változások a mostani mindennapjainkat is erősen meghatározzák. A konfliktusok kiváltó oka máig vitás, de az úgynevezett „arab tavasz” 2011-ben és az azt követő háborús cselekmények 2015-re milliós néptömegek egyidejű beáramlását idézték elő, mely során mindennemű ellenőrzés és tartózkodási jogalap-vizsgálat nélkül kerülnek azóta is Európába háborús alapon traumatizált, eltérő kultúrájú és többnyire minden vagyonuktól megfosztott, nincstelen emberek.⁶

Ennek hatásai most is kézzel foghatók, hiszen nem csak a befogadó országok rendészeti szerveinek okozott kihívást ez a nagy tömeg, hanem a szociális ellátó rendszerek emberanyagának, valamint finanszírozásának is túlterhelést jelentett és jelent a mai napig. A migrációs hullámszám továbbra is folyamatos. Látva az akkor érkezettek támogatását, olyanok is elindultak és úton vannak jelenleg is Európa felé, akik élete és testi épsége nincs közvetlenül veszélyben, de a jobb élet reményében mégis feladják mindenüket. Erre a vállalkozásra sarkallják őket a már sikeresen megérkezettek meghívásai, illetve a jobb élet reményét ígérő embercsempész szervezetek, melyek üzleti alapon szerveződve, természetesen a szervezett bűnözés égisze alatt, biztosítják a különféle migrációs útvonalakon történő bejutást, ha kell kiszolgáltatottságot előidézve (Földközi Tengeren hajóval) vagy épp erőszakkal (Európába délkelet felől határbiztonsági rendszereken áthágva gyalogosan).

---

⁵ <https://www.pewresearch.org/religion/2018/10/29/eastern-and-western-europeans-differ-on-importance-of-religion-views-of-minorities-and-key-social-issues/> (Letöltés időpontja: 2024.09.04.)

<https://www.borsonline.hu/aktualis/2024/08/bakondi-gyorgy-9-eve-kuzdunk-a-migracio-ellenorzeseert>⁶ (Letöltés időpontja: 2024.09.04.)

Az így Európába az utóbbi évtizedben beáramlott és azóta is folyamatosan áramló néptömegek villámgyorsan, mondhatni egy generáció alatt változtatják meg elsősorban Nyugat-Európa nemzetiségi összetételét és kultúráját. A multikulturalizmus pozitív politikai támogatása mellett sajnos látható az úgynevezett párhuzamos társadalmak negatív hatása is. Ez nagyjából azt jelenti, hogy míg az állami rendszerek a folyamatos integráció fontosságát hangsúlyozzák, a valóságban nem szükséges az adott befogadó ország nyelvi, vagy éppen meghatározó kulturális többségének normáit elfogadni. Amennyiben erre így nem kerül sor, ez mégsem vezethet a menekült személy adott országban történő tartózkodásának megszűnéséhez. Az integráció tehát biztosított és támogatott, de nem kötelező. Ez a társadalmi rendszerekben hivatalosan nem okozhat feszültségeket, a mindennapi átlagos emberek szintjén azonban folyamatos konfliktusok generálódnak.

A kulturális közeg is jelentősen átalakulóban van, elsősorban a nagyvárosi környezetben, ahová arányaiban nagyobb migrációs háttérű népesség koncentrálódik. Ennek okai elsősorban a szolgáltatások koncentrációjában illetve a nagyobb munkaerőpiaci felvevőképességben keresendők. A szolgáltatások közé sorolhatjuk a kulturális intézmények által kínált szabadidő-eltöltési lehetőségeket is. A múzeumok ennek a szegmensnek elsősorban statikus elemei, melyek folyamatosan jelen vannak a kulturális térben. Kiállításaik jellemzően állandók, ciklikusan azonban időszakosak is lehetnek, melyek között szintén gyakori a hosszú távú. Csupán a modern muzeológia szárnypróbálgatásai közepette találkozhatunk kortárs kulturális tartalmat hordozó kiállításokkal.

A nyugati társadalmak kulturális átalakulásának folyamata

Gyakran érezzük úgy, hogy a történelem egy tőlünk független, absztrakt, múltbéli időfolyam, ami többnyire már mögöttünk van, befolyásunk nem lehet rá, és egyébként is a „győztesek írják”. Mégis a jelen évek szinte mindegyike sorsfordítónak minősül, egyre többen érzik, hogy a történelem részesei, az a szemük láttára változik és alakul.

Ahhoz, hogy megértsük az európai, elsősorban német kulturális gondolkodók migrációhoz és a kultúra változtatásához fűződő elképzeléseit, a Deutscher Museums Bund (Német Múzeumok Szövetsége) egyik 2015-ös tanulmányában kaphatunk választ:

„Különböző életmódok és eredetek alakítják mai társadalmunkat. Ennek a sokféleségnek a normalitásként való elismerése olyan feladat, amely naponta és hosszú távon felmerül a társadalmi interakciókban. Egy olyan bevándorló társadalomban, mint amilyen Németországban van, a kulturális sokszínűség a múzeumi munka szemléletváltásához és irányváltásához is vezet. Ez következik a Múzeumok Nemzetközi Tanácsának (ICOM) múzeumokra vonatkozó meghatározásából, amely a

múzeumokat nonprofit intézményekként írja le, amelyek "a társadalom és annak fejlődése szolgálatában állnak". Ez az útmutató bemutatja azokat a megközelítéseket, amelyekkel a németországi múzeumok aktívan részt vehetnek ebben a társadalmi kihívásban."⁷

A tanulmány szerint a migráció kezelésének kérdése Németországban párhuzamosan halad számos múzeum arra irányuló erőfeszítéseivel, hogy összességében nyitottabbak legyenek, és új munkaformákat hozzanak létre a nyilvánossággal és a nyilvánosság számára.

Ez a törekvés egy olyan úgynevezett „részvételi-múzeum” kialakulásához vezet, amelyben a látogatók hangsúlyosabb részvétele lehetővé teszi a múlt és a jelen, a kultúra és a környezet másfajta szemléletét.

Köhne az alábbi mondattal egyértelművé teszi álláspontját:

*„A migráció az emberi történelem része, a migráció nemcsak jelenleg zajlik a jelen globalizált világában, hanem minden korszakot jellemez az első afrikai emberek elterjedése óta az egész világon. Tehát a migráció a történelem normája.”*⁸

A migrációs tömegek elfogadtatásának feladata lefedi a teljes állami, politikai és kulturális szektort, köztük a múzeumok világát is. A világon több olyan térség is létezik, ahol „bevándorló-múzeum”-nak elnevezett kulturális terek segítségével igyekeznek bemutatni a menekültek kiszolgáltatott státuszát, menekülésük nehézségeit, és a társadalomba való beilleszkedésük sikertörténetét, személyes példákon át is akár, így annak pozitív hatásait a teljes társadalomra nézve. Ezzel, azon túlmenően, hogy igyekeznek érzékenyíteni az esetlegesen migránsellenes társadalmi csoportokat, természetesen az ott bemutatott tárgyi és digitális tartalom egyaránt megfelel a „modern muzeológia” követelményeinek és kívánalmainak.

Ennek a trendnek az egyik legkiemelkedőbb tengerentúli példája, csak, hogy ne mindig az Egyesült Államok legyen a követendő előkép, a szintén európai bevándorló gyökerekkel rendelkező ausztráliai Melbourne-ben található „Immigration Museum”.

A múzeum bemutatását Amy McKernan cikke jegyzi, melyből néhány részlet rávilágít a bevándorlás pozitív hatásainak megismertetésének szükségességére:

„A múzeum 1998-ban nyitotta meg kapuit, a "multikulturálisabb" állami és nemzeti kontextus iránti politikai és kulturális törekvés eredményeként (Message 2018). Dr. Moya McFadzean kurátor szerint a cél kezdetektől fogva az államba irányuló migráció pozitív ábrázolása volt, arra törekedve, hogy

---

⁷ Museen, Migration und kulturelle Vielfalt Handreichungen für die Museumsarbeit (2015, Berlin). Prof. Dr. Eckart Köhne, Präsident des Deutschen Museumsbundes e. V (6. oldal)

⁸ Museen, Migration und kulturelle Vielfalt Handreichungen für die Museumsarbeit (2015, Berlin). Prof. Dr. Eckart Köhne, Präsident des Deutschen Museumsbundes e. V (7. oldal)

destabilizálja a rasszista attitűdöket, amelyek nyilvánvalóak voltak a helyi és országos eseményekben, valamint a politikában és a médiában.”⁹

A cél tehát egyértelműen a rasszista attitűdök destabilizálása, azaz valamiféle feloldása. A pozitív bevándorló-ábrázolás lehetőségének megteremtésével tulajdonképpen befolyásolni kívánják a látogatót, hogy az esetleges előítéleteit megváltoztassa.

Az, hogy Ausztráliában létezik negatív hozzáállás a bevándorlókkal szemben, különösen a fehér állampolgárok körében, magától értetődő volt, és a múzeum kiállításai arra törekedtek, hogy megváltoztassák a rasszista és elfogult attitűdöket a narratíváknak és annak a valóságnak való kitettséggel, hogy a migránsok és a menekültek valódi emberi lények.”¹⁰

Ez a speciálisan ausztrál megközelítés nyilvánvalóan arra vezethető vissza, mi szerint a XX. század elején létezett a „Fehér Ausztrália Politika”, mely a nem fehér ausztrálok nem kezelte teljes értékű állampolgárként.

„A múzeum, mint érintkezési zóna fogalma, rávilágít arra, hogy a Bevándorlási Múzeum hogyan destabilizálja az előítéleteket; Ha egy látogató teljesen meg van győződve arról, hogy minden bevándorló és menedékkérő rossz, akkor ezt megkérdőjelezhetik a humanizáló narratívák, de legalább is beépítik ezt a kihívást a látogató meglévő hitrendszerébe (azaz a szabály alóli kivételként létrejön a "jó" migráns, míg az összes többi marad a "rossz").”¹¹

Ugyan a múlt századi, vagy épp jelen idejű tengerentúli (Ausztrál, USA) migráció kulturális szempontból más, mint a jelen időben zajló Európába irányuló migráció, a hatásai és végkövetkeztetései, vagy épp a kormányzati akaratok az integrációval kapcsolatosan nagyon is egybe csengenek. A cél a migrációs folyamatok természetes emberi folyamatként való elfogadtatása és a gyakran csak emberi masszának bélyegzett bevándorlótömegek emberi lényekként való azonosítása, azaz humanizálása.

Az arányok érzékeltetése szempontjából: a német statisztikai hivatal (Statistisches Bundesamt) 2023-as adatai szerint a 83 milliós Németországban a tágabb értelemben vett migrációs háttérű személyek száma mára 25 millió főre tehető.¹²

---

⁹ Amy McKernan (2020): ‘A little more courageous’: cultural recognition and histories of migration and diversity at the Immigration Museum, Melbourne, Museum Management and Curatorship. (2.oldal) <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09647775.2019.1707706> (Letöltés időpontja: 2024.04.20).

¹⁰ Amy McKernan (2020): ‘A little more courageous’: cultural recognition and histories of migration and diversity at the Immigration Museum, Melbourne, Museum Management and Curatorship. (2.oldal) <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09647775.2019.1707706> (Letöltés időpontja: 2024.04.20).

¹¹ Amy McKernan (2020): ‘A little more courageous’: cultural recognition and histories of migration and diversity at the Immigration Museum, Melbourne, Museum Management and Curatorship. (7.oldal) <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09647775.2019.1707706> (Letöltés időpontja: 2024.04.20).

¹² <https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft-Umwelt/Bevoelkerung/Migration-Integration/Tabellen/migrationshintergrund-staatsangehoerigkeit-staaten.html> (Letöltés időpontja: 2024.04.20).

Migrációs hatások a magyar kultúrára

A magyar nép eredettörténete, ahogy ma ismerjük, egy migrációs sikertörténet. Mai letelepedésünk egy hosszú, több évszázados, talán évezredes vándorlási folyamat végeredménye, mely során több, velünk tartó, vagy épp utunkba kerülő népet, népcsoportot is sikerrel integráltunk.

A magyar nép története azonban sötét és vészterhes korszakokat is hordoz. A tatárjárás, vagy épp a törökök itt töltött másfél évszázada nem nélkülözi a pusztítást és a magyar kultúrára mért óriási károkat, visszafordíthatatlan folyamatokat. Sokan a trianoni tragédiában is ezen évszázados küzdelmek és csapások végeredményét látják. Amennyiben erre valóban jelenlegi kulturális és történelmi eredményként tekintünk, érthető a mai magyar társadalom idegenellenessége, mely a muszlim vallású emberek irányába talán ma a legerősebb. Tulajdonképpen az Egri Csillagokkal kezdve gyerekkorunktól azt tanuljuk, hogy ők egy olyan ellenség, amivel örök harcban állunk.

A migrációs háttérű, vagy éppen kisebbségi sorban élő emberek automatikus negatív megítélése csak abban az esetben válhat át pozitívvá, ha a személyekkel, esetleg csoportokkal valamiféle kedvező interakció jön létre, közvetlen kontaktus, együttműködés alakul ki. Ez az úgynevezett „kontaktus-hipotézis”. Locskai Erzsébet 2016-os dolgozatában erről így ír:

„Fontos megjegyezni azonban azt is, hogy a különféle vizsgálatok szerint beigazolódtott az úgynevezett „kontaktus-hipotézis”, amely azt jelenti, hogy a személyes ismerős az előítéletek ellen hat. Ezt az összes származási csoport esetében bizonyították a kutatási adatok. Akinek van arab, kínai, afrikai vagy zsidó ismerőse, elfogadóbb ezekkel a csoportokkal. Tehát a különböző csoportok tagjai közötti közvetlen kapcsolat csökkentheti a sztereotipizálást és az előítéletet, valamint a diszkriminációt is. Magyarországon a migránsokról élő képet a nyilvánosságban megjelenő általános migráns-kép, a magyar közgondolkodásban történetileg rögzült migráns-kép, valamint a politikai vitákból és a média közvetítése nyomán kibontakozó migráns-kép formálja és idézi elő az attitűdváltozást. Az idegenekkel szembeni nyitottság, illetve az elutasítás mértéke az egyes országokat összehasonlítva széles határok között sodródik, ebben a társadalmakra jellemző szocializációs hatások is szerepet játszanak.”¹³

Megállapíthatjuk tehát, hogy a migrációs háttérű emberek, vagy népcsoportok elfogadtatása akkor sikeres, ha meg tudjuk élni, be tudjuk mutatni a magyar kultúrára gyakorolt pozitív hatásukat. Ez a mai magyar múzeumi repertoárban csak néhol fedezhető fel. A KSH legfrissebb, 2022-es népszámlálási adataiból megállapítható, hogy a magyarokon kívül jelentős számban a cigányság, a németység, a horvátság, románság, szlovákság és ukránok vannak jelen a magyar társadalomban.

---

¹³ Locskai Erzsébet: A menekültkérdéssel kapcsolatos hírek változása a nyomtatott sajtóban 23. oldal (Szegedi Tudományegyetem 2016.)

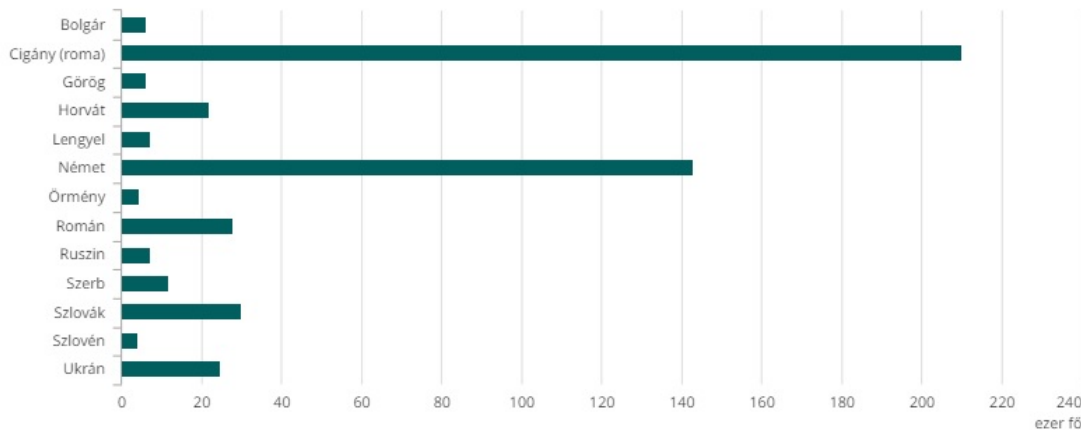
Az alábbi diagrammok segítenek megérteni a jelenkori viszonyokat:

Nemzetiségi kötődés

Népszámlálás 2022

A nemzetiségi kötődésre vonatkozó önkéntesen megválaszolható kérdésekre a lakosság 86%-a válaszolt. A nemzetiségi törvény 13 hazai nemzetiséget sorol fel, amelyek mellett más, bevándorolt nemzetiségek is élnek hazánkban. A nemzetiséghez tartozás, az anyanyelv és a családi, baráti körben használt nyelv alapján a legnépesebb hazai nemzetiség a roma, a válaszadók 2,5%-a, 210 ezer fő tartozik a roma közösségbe. A német nemzetiségi kötődésűek létszáma 143 ezer, a szlovákoké 30 ezer, a románoké 28 ezer, az ukránoké 25 ezer volt 2022-ben.

A népesség megoszlása nemzetiség szerint, 2022

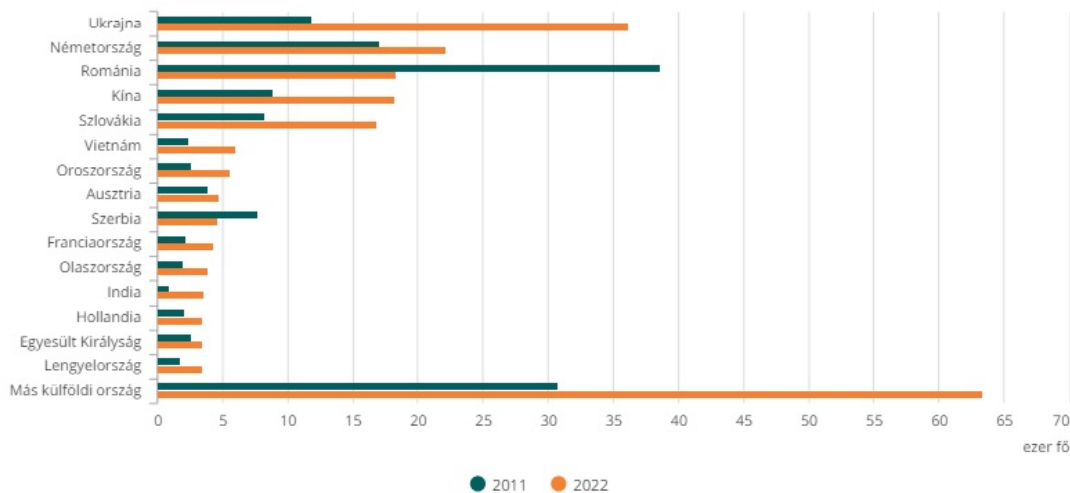
Forrás: <https://nepszamlalas2022.ksh.hu/eredmenyek/vegleges-adatok/kiadvany/assets/nepszamlalas2022-vegleges-adatok.pdf> (Letöltés időpontja: 2024.04.21.)

Külföldi állampolgárok

Népszámlálás 2022

2022-ben 218 ezer külföldi állampolgár élt hazánkban, számuk 2011 óta 52%-kal nőtt. Az itt élő külföldiek legnagyobb része, 76%-a európai országból érkezett, 82 ezren szomszédos országok állampolgárai voltak.

A Magyarországon élő külföldi népesség állampolgárság szerint

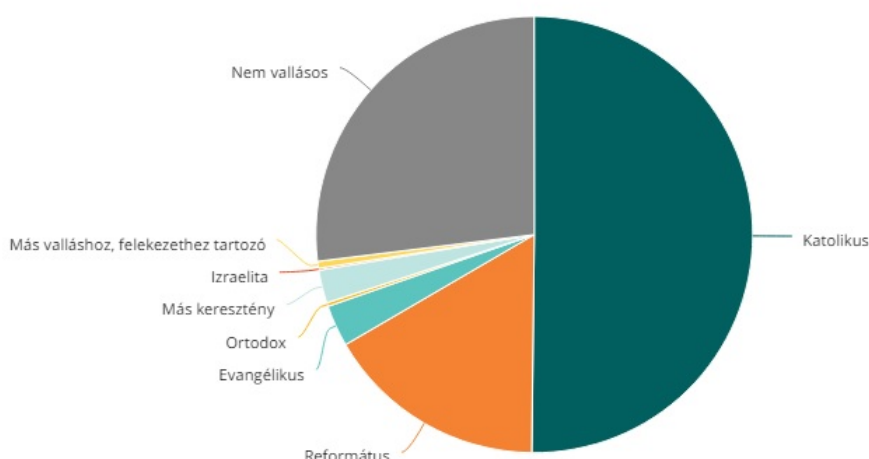
Forrás: <https://nepszamlalas2022.ksh.hu/eredmenyek/vegleges-adatok/kiadvany/assets/nepszamlalas2022-vegleges-adatok.pdf> (Letöltés időpontja: 2024.04.21.)

Vallás

Népszámlálás 2022

A népszámlálás vallásra vonatkozó, önkéntesen megválaszolható kérdésére a lakosság 60%-a válaszolt. A válaszadók 50%-a, 2,9 millió fő katolikus volt, közülük 2,6 millióan a római katolikust, 165 ezren a görögkatolikust jelölték meg vallásukként. A reformátusok aránya 16, az evangélikusoké 3,1% volt 2022-ben. A válaszadók 27%-a úgy nyilatkozott, hogy nem vallásos.

A népesség megoszlása vallás szerint, 2022

Forrás: <https://nepszamlalas2022.ksh.hu/eredmenyek/vegleges-adatok/kiadvany/assets/nepszamlalas2022-vegleges-adatok.pdf> (Letöltés időpontja: 2024.04.21.)

Ugyan nem nemzetiségi megítélés alá esnek, de jelentős létszámban élnek Magyarországon kániak is. Ez a csoport elsősorban Budapest-központú, azonban a vidéki nagyvárosokban is jellemzően előfordulnak.

A fenti adatok természetesen nélkülözik a teljes pontosságot, hiszen a népszámlálási válaszadások önkéntes alapúak, mégis nyugodtan kijelenthetjük, hogy az arányok igenis értékelhetők. Tíz év alatt a Magyarországon élő külföldiek aránya 50%-kal nőtt a múlt évtizedbeli felmérés óta. Ha összeadjuk a magyarországi nemzetiségek és az itt élő külföldiek számát, még így sem érik el együttesen a teljes népesség 10%-át.

Ugyanakkor azt is kijelenthetjük, hogy a nem keresztény vallási felekezetek aránya egyenesen a nullához közelít. Ebben a felmérésben inkább szembetűnő a vallási felekezetekhez egyáltalán nem tartozók magas aránya. Vallási szempontból Magyarország továbbra is homogén.

A jelenlegi magyar kormányzat biztonsági kérdésként tekint a bevándorlásra.¹⁴ Ez szöges ellentétben áll a jelenlegi európai trendekkel és társadalmi mozgásokkal. Ugyan a magyar gazdasági fejlődés is igényelné a munkaerő-beáramlás növekedését, ugyanakkor az illegális migrációval beérkezők tartózkodását semmiféleképpen nem kívánja utólagosan legalizálni a kormány.

A migrációval való központi szembenállás a kultúrát is áthatja. Míg a korábban már említett zsidóság, németiség, cigánység esetében a velük szemben korábban alkalmazott atrocitások elítélendők, egyben ezen nemzetiségek, kultúrközösségek a magyarság részének tekintendők, a zsidó-keresztény kultúrkörön kívülről érkezők számára az ajtók egyelőre zárva maradnak.

Ennek fontos pillére az Alaptörvény vonatkozó része, melyet a Nemzeti hitvallás fejezetben olvashatunk:

„Elismerjük a kereszténység nemzetmegtartó szerepét. Becsüljük országunk különböző vallási hagyományait. Ígérjük, hogy megőrizzük az elmúlt évszázad viharáiban részekre szakadt nemzetünk szellemi és lelki egységét. A Magyarországon él ő nemzetiségeket és népcsoportokat a magyar nemzet részének tekintjük. Vállaljuk, hogy örökségünket, a magyar kultúrát, egyedülálló nyelvünket, a Kárpát-medence ember alkotta és természet adta értékeit ápoljuk és megóvjuk. Felelősséget viselünk utódainkért, ezért anyagi, szellemi és természeti erőforrásaink gondos felhasználásával védelmezzük az utánunk jövők életfeltételeit.”¹⁵

Ez egészül ki lejjebb az alábbiakkal:

„A Magyarországon élő nemzetiségek és népcsoportok államalkotó tényezők. Minden valamely nemzetiséghez vagy népcsoportoz tartozó magyar állampolgárnak joga van önazonossága szabad vállalásához. A nemzetiségeknek és népcsoportoknak joguk van az anyanyelvhasználathoz, a saját nyelven való egyéni névhasználathoz, saját kultúrájuk ápolásához és az anyanyelvű oktatáshoz”¹⁶

Az Alaptörvény nem rendelkezik olyan akaratról, ami az államalkotó nemzetiségek bemutatásáról szólna. Ennél fogva a múzeumi közeg az őshonos és a később bevándorolt nemzetiségekhez, népcsoportokhoz kötődő kiállítási anyagai jelentősen korlátozottak, nem kapnak olyan nagy hangsúlyt, mint a nyugat-európai múzeumok esetében. Van néhány kiállítás, kiállítóterem, magángyűjtemény azonban, melyek méltán mutatják ma be ezen közösségek múltját, jelenét, viszontagságait, vagy éppen a magyar történelem során a kultúránkhöz hozzáadott értékeit.

---

¹⁴ <https://kormany.hu/hirek/magyarorszag-biztonsagi-kerdeskent-tekint-a-migraciora>

¹⁵ Magyarország Alaptörvénye

¹⁶ Magyarország Alaptörvénye

Egyik ilyen a Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár a budapesti Dohány utcai Zsinagógában.¹⁷ Ide sorolhatjuk a tatai Kuny Domokos Múzeumot is, ami a magyarországi német kisebbséget mutatja be.¹⁸

A cigányság bemutatását legjobban összeszedett formában a Néprajzi Múzeum keretein belül láthatjuk.¹⁹ Létezik a kínai kultúra bemutatására is kulturális tér, melynek megtekintésére a Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum keretein belül van lehetőség.²⁰

A többi kisebbség is rendelkezik az országban különféle tájházakkal, önkormányzati kiállítóterekkel, eseti kiállításokkal. A bolgár kisebbség esetében külön meg kívánom jegyezni a szentesi Koszta József Múzeumot, ahol a bolgárkertészet bemutatása történik meg a helytörténeti gyűjteményen belül, kiemelve a bolgárkertészek évszázados alkotó munkáját, melynek gyümölcseit (zöldségeit) a mai napig Európa-szerte is előszeretettel fogyasztják.²¹

Migrációs múzeumunk, mely összefoglalná az ide érkező népek történetét és elmesélné mi mindent tettek a közös hazánk épüléséért, továbbra sincs. Történetük egy kicsit néprajz, egy kicsit helytörténet, egy kicsit művészet, igazából egy rész a kultúránkból, belőlünk magyarokból. Velük vagyunk az aki. Nélkülük nem lenne a mai Magyarország.

Kitekintés a jövőbe

A migráció helyzetét összegző objektív tanulmányok nem sok helyen születnek a világban, sokan darázsfészekként tekintenek a kérdésre, mely kormányokat dönthet, választásokat befolyásolhat. Zárásként mégis hoznék egy prognózis részletet a Migrációkutató Intézet *Horizont* című folyóiratából:

„Az Európára nehezedő migrációs nyomás várhatóan 2024-ben sem fog mérséklődni. A szubszaharai Afrika számos országában romlik a biztonsági helyzet, a nem olajtermelő, hagyományosan migránskibocsátó közel-keleti és észak-afrikai országokban pedig nem körvonalazódik megoldás a fiatalokat is sújtó gazdasági nehézségekre. Az Európai Unió közös migrációs paktumában megfogalmazott politikai célok törvényi erőre emelkedéséig még hosszú út vezet, ezért a kormányok elsősorban nemzeti hatáskörben, jogszabályi szigorításokkal, biztonsági intézkedésekkel és harmadik országok vezetéseivel való megállapodásokkal próbálják felvenni a harcot az irreguláris bevándorlással szemben. A fősodratú politikai pártok Németországban, Hollandiában, Franciaországban és máshol mára számos elemet átvettek a bevándorlásellenes erők narratívájából, és megkezdték azok kivitelezését. Az új évben várhatóan a korábbinál is szigorúbb törvények születnek,

---

¹⁷ <https://www.milev.hu/>

¹⁸ <https://kunymuzeum.hu/nemet-nemzetisegi-muzeum/>

¹⁹ <https://www.neprajz.hu/hirek/2023/erdos-kamill-ciganykutato-fenykepei-nyomaban.html>

²⁰ <https://hoppmuseum.hu/>

²¹ <https://kosztamuzeum.hu/>

nemzeti hatáskörben fokozódik a határok ellenőrzése, az uniós országok pedig növelni fogják erőfeszítéseiket annak érdekében, hogy a kibocsátó országok visszafogadják állampolgáraikat. Bár több származási ország kormányának van megállapodása az Európai Unióval és konkrét európai országokkal a migránsok feltartóztatására, a romló gazdasági helyzet következményeként növekvő társadalmi nyomás miatt ezek fenntartásának a költségei 2024-ben jelentősen nőni fognak.”²²

Összegzés

Hipotézis felállítása nehéz anélkül, hogy ehhez a ténylegesen átpolitizált kérdéshez politikamentesen nyúljunk hozzá. A nyugati társadalmakat tekintve egyszerűbb a helyzet, hiszen ott volt eddig is bevándorlást támogató központi politikai akarat, illetve van a jelenkorban is folyamatos migrációs beáramlás, mely mindig aktuálisan szinten tartja a témakört. Más kérdés, hogy a multikulturális társadalmak létrejötte nem az őshonos, ma még többségi társadalmak akarata szerinti, hanem többnyire inkább gazdasági szereplők által gerjesztett, illetve globális katasztrófák (háborúk, vagy természeti csapások) által nincstelenné vált emberek jobb élet reményében történő útra kelése által történik. Ez örökös feszültségforrás, mely akár polgárháborús fészekké is tehet egyes, ma még békés nyugati régiókat. Természetesen amennyiben a politika felismeri, hogy ez a folyamat visszafordíthatatlan és demográfiai illetve gazdasági érdekek mentén szükségszerű is, akkor tudatosan, a kulturális tér minden szintjén támogatnia kell az elfogadást és a befogadást. Azt gondolom a vallási, elsősorban muszlim szélsőségesektől való félelem nem alaptalan, de nem jelenti szükségszerűen Európa muszlimizálódását. Jó példa erre Törökország, mely ugyan többségében muzulmán vallású, de ugyanakkor világi állam is.

A múzeumi terek nyugaton valószínűleg leképezik majd a jövő európai társadalmait. Ahhoz, hogy becsalogassák a látogatókat, egyre inkább olyan kiállítások válnak uralkodóvá, melyek az új összetételű társadalomszerkezet igényei szerint valók. Ezeket elsősorban nem állandó, hanem időszakos és/vagy utazó kiállításokként, online kiállításokként képzelem el. A múzeumi kiállítások jövőjéről nemzetközi szinten megtalálható talán legnevesebb használható kézikönyv: *Manual of Museum Exhibitions*. (Maria Piacente, 2001.)

A magyar jövő jóslása nehezebb kérdés, mely egyrészt elfogultságból adódik, másrészt nem tudom az országunk meddig képes szembe menni az uralkodó gazdasági és nemzetközi politikai akaratokkal. A globalizáció nem finoman érkezik, hanem mindent elsöprően. A mai gazdasági folyamatok is megkövetelnek külföldi munkavállalókat, hiszen legtöbbünk már

---

²² https://migraciokutato.hu/wp-content/uploads/2024/01/20240108_HORIZONT_2024_1_sayfo_omar_et_al_novekvo_nyomas_alatt_migracios_prognozis_2024_re.pdf (12.oldal) (Letöltés időpontja 2024.04.21.)

nem szeretné a gyereket gyárban, vagy utcaseprőként, esetleg idősgondozóként látni, noha ezeket a munkafolyamatokat holnap is el kell majd végezni valakinek. A jóléti társadalom azonban gazdasági teljesítményt igényel. A másik lehetőség talán bizonyos munkafolyamatok esetében a robotizáció lehetne, azonban ez nem ennek a dolgozatnak a témája. Valószínűbb, hogy rövid és középtávon marad a klasszikus modell, miszerint egyre több munkavállalót kell tudnunk kiállítani a gazdasági szereplők munkaerőhiányának csillapítására, melyet egy ideig talán biztosít majd a környező országok hozzánk áramló munkaereje (szerb, román, ukrán), azonban párhuzamosan már most látszik, hogy megjelennek a Kína környezetében lévő szegényebb sorsú távolkeleti országok munkavállalói, egyelőre még csak rövidtávra, látogatóba, időszakosan. Később talán örökre.

A magyar múzeumi terek jövőjét tekintve könnyű dolgom van, hiszen az előképek már rendelkezésünkre állnak. Amennyiben ránk is a Nyugat-európaihoz hasonló sors vár, úgy talán nekünk is meg kell majd kezdenünk a tudatos érzékenyítést a hozzánk szükségszerűen beáramló népcsoportok érdekében. Talán idővel itt is létrejönnek azok a múzeumok, múzeumi terek, melyek az újonnan érkezők pozitív hatásait hivatottak kiemelni. Ehhez természetesen kell majd politikai akarat és társadalmi érzékenység. Most egyik sincs, még nem ennek az idejét éljük. A gyerekeinknek viszont már most el kell mondjuk, mi várható, milyen kihívások elé néznek. Mivel egy kivétellel semmi sem állandó: ez pedig maga a változás.

Felhasznált források, felhasznált irodalom

KÖNYVEK:

Museen, Migration und kulturelle Vielfalt Handreichungen für die Museumsarbeit (2015, Berlin).
Prof. Dr. Eckart Köhne, Präsident des Deutschen Museumsbundes e. V.
Anthony Giddens: Elszabadult világ (1999., javított magyar kiadás: 2005., Napvilág Kiadó)

EGYETEMI SZAKDOLGOZATOK:

Locskai Erzsébet: A menekültkérdéssel kapcsolatos hírek változása a nyomtatott sajtóban (Szegedi Tudományegyetem 2016.)

PERIODIKUMOK CIKKEI:

https://migraciokutato.hu/wp-content/uploads/2024/01/20240108_HORIZONT_2024_1_sayfo_omar_et_al_novekvo_nyomas_alatt_migracios_prognozis_2024_re.pdf (Letöltés időpontja 2024.04.21.)

INTERNETES FORRÁSOK:

<https://migraciokutato.hu/glossary/> (Letöltés időpontja: 2024.04.11.)
<https://hirado.hu/extra/kultura/cikk/2023/02/07/valoban-lejart-a-muzeumok-kora> (Letöltés időpontja: 2024.09.04.)
https://www.metmuseum.org/toah/hd/jomo/hd_jomo.html (Letöltés időpontja: 2024.09.04.)
<https://ludovikacollegium.hu/2023/07/20/az-arab-tavaszi-roviden-i/> (Letöltés időpontja: 2024.09.04.)
<https://www.pewresearch.org/religion/2018/10/29/eastern-and-western-europeans-differ-on-importance-of-religion-views-of-minorities-and-key-social-issues/> (Letöltés időpontja: 2024.09.04.)
www.borsonline.hu/aktualis/2024/08/bakondi-gyorgy-9-eve-kuzdunk-a-migracio-ellenorzeseert¹
(Letöltés időpontja: 2024.09.04.)
<https://nepszamlalas2022.ksh.hu/eredmenyek/vegleges-adatok/kiadvany/assets/nepszamlalas2022-vegleges-adatok.pdf> (Letöltés időpontja 2024.04.21.)
<https://domid.org/ueber-uns/geschichte/> (Letöltés időpontja: 2024.04.20.)
Amy McKernan (2020): ‘A little more courageous’: cultural recognition and histories of migration and diversity at the Immigration Museum, Melbourne, Museum Management and Curatorship.
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09647775.2019.1707706> (Letöltés időpontja: 2024.04.20)
<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/> (Letöltés időpontja: 2024.04.11)

<https://tasz.hu/cikkek/integracio-es-parhuzamos-tarsadalmak/> (Letöltés időpontja: 2024.04.11)

<https://migraciokutato.hu/glossary/> (Letöltés időpontja: 2024.04.11.)

[https://nepszamlalas2022.ksh.hu/eredmenyek/vegleges-
adatok/kiadvany/assets/nepszamlalas2022-vegleges-adatok.pdf](https://nepszamlalas2022.ksh.hu/eredmenyek/vegleges-
adatok/kiadvany/assets/nepszamlalas2022-vegleges-adatok.pdf) (Letöltés időpontja:
2024.04.21.) - 3 diagramm

INTERNETES HIVATKOZÁSOK:

<https://www.milev.hu/> (Letöltés időpontja: 2024.04.11)

<https://kunymuzeum.hu/nemet-nemzetisegi-muzeum/> (Letöltés időpontja: 2024.04.11)

<https://www.neprajz.hu/hirek/2023/erdos-kamill-ciganykutato-fenykepei-nyomaban.html> (Letöltés
időpontja: 2024.04.11)

<https://hoppmuseum.hu/> (Letöltés időpontja: 2024.04.11)

<https://kosztamuzeum.hu/> (Letöltés időpontja: 2024.04.11)

<https://kormany.hu/hirek/magyarorszag-biztonsagi-kerdeskent-tekint-a-migraciora> (Letöltés időpontja:
2024.04.11)

<https://virtuelles-migrationsmuseum.org/ueber-das-projekt/> (Letöltés időpontja: 2024.04.11)

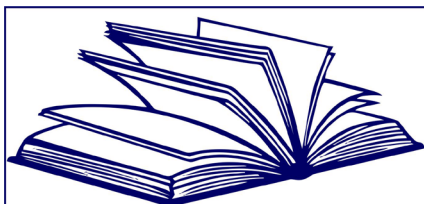
<https://vimeo.com/325609813?from=outro-embed> (Letöltés időpontja: 2024.04.11)

[https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft-Umwelt/Bevoelkerung/Migration-
Integration/Tabellen/migrationshintergrund-staatsangehoerigkeit-staaten.html](https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft-Umwelt/Bevoelkerung/Migration-
Integration/Tabellen/migrationshintergrund-staatsangehoerigkeit-staaten.html) (Letöltés időpontja:
2024.04.11)

EGYÉB:

Magyarország Alaptörvénye

Bonus Nuntium

A Koszta József Múzeum tudományos, muzeológiai, művészeti és művelődési online folyóirata

Dr. habil. Udvarvölgyi Zsolt András, PhD
történész, szociológus, főiskolai tanár
Miskolci Egyetem BTK Alkalmazott Társadalomtudományok Intézete
zsolt.udvarvolgyi@uni-miskolc.hu
udvarvolgyizsolt@gmail.com;

Tóth István
elméleti informatikus, matematikus, alk. fotográfus
Porto, Portugália
semmicico1@gmail.com

Dr. Udvarvölgyi Zsolt – Tóth István

Urzó Ádám (1886-1973)

Egy kalandvágó borbély élete Katalinfalvától Nagymágocsig

Urzó Ádám (1886-1973) kalandvágó, bohém életpályát befutó borbélymester volt, aki 1886. szeptember 11-én született, a Torontál vármegyei Katalinfalván, a felmenőket tekintve feltehetően olasz és lotharingiai eredetű, római katolikus családban. Iparos vándorlegényként került északabbra, először a Csongrád vármegyei Hódmezővásárhelyre, majd a Békés vármegyei Szentetornyára (jelenleg Orosháza része), ahol megnősült, családot alapított, ill. fodrász- és borbélymester vált belőle. Úgy véljük, hogy gyermekeinek át tudta adni hivatása szeretetét, mert két fia (köztük a mi nagyapánk), egyik menyje (a mi nagymamánk), egyik unokája és egyik ükunokája is ezt a szép szakmát választotta. Hosszú pályafutása során bizony sokszor élvezte az „élet napos oldalát”, amelynek szerettei nem mindig örültek felhőtlenül. Élete alkonyát, gyermekei és unokái körében töltötte Nagymágocson, Orosháza-Rákóczitelepen, ill. Békéscsabán, és 1973-ban a nagyközségben is hunyt el. Urzó Ádám volt a mi dédapánk, akiről túl sok személyes emléket nem őrzünk, de történetei, tettei élénken élnek a családi legendáriumban. Jelen írásunkban, munkásságának felvázolásával rá is emlékezünk.

Az Urzó család eredetének kiderítése mind a mai napig sok fejtörést okoz számunkra. A név, és főleg az Urso változata kétségtelenül olasz eredetű.¹ Napjainkban a legtöbb Urso családnevű embert Itália középső és déli részén, illetve az az olasz diaszpórában, az Egyesült Államok és Latin-Amerika területén lehet megtalálni.² Itt kell megjegyezzük, hogy a falu legendás papjának, Felicián atyának (Neubauer József /1913-1998/) etimologizáló vélekedése szerint az „Urso” a latin „ursa” és olasz „orso” szónak felel meg, amely „medvét” jelent, és ez talán a román „ursus”-ból ered, így őseink akár román (?) medvevadászként, vagy medvetáncoltató vándormutatványosként is kereshették kenyerüket. Azonban különböző családtörténeti, helytörténeti munkákban³ az Urso név kapcsán lotharingiai vagy környéki származást is találtunk. Ami valószínűsíthető, hogy az Ursok (és ennek minden előforduló változata: Urso, Urzó, Urszo, Urszon) egy kiterjedt család tagjai lehettek, és a gyökerek, Ludwig Urso esetében például Lotharingiára utalnak. Ősünk Landange faluban, Moselle megyében született 1764-ben, és Katalinfalván (Kathreinfeld, Ravní Topolovác) hunyt el 1830. március 18-án.⁴ (Egy másik forrás szerint Ludwig Urso 1761 körül született Lotharingiában, 1786. január 31-én volt az esküvője Katharina Arnold-dal - a ma Romániához tartozó, Aradtól 12 km-re fekvő - Réthát /Wiesenhaid, Tisa Nouă/ községben. 1805. július 24-én született meg Michael nevű fia /1805-1865/, és 1836. augusztus 14-én hunyt el Katalinfalván.⁵) Az Urso család zömmel Katalinfalván és a közeli városban, Nagybecskerekén (Großbetschkerek, Zrenjanin) élt, ahol dédapánk nevelkedett. Egy, a községről szóló tanulmányban az Ursok a „régí családnevek” között szerepelnek, sőt a korabeli térképeken földnévként (birtok) „Ursohát” is található.⁶ A községet ekkoriban túlnyomó többségében római katolikus németek, zömmel svábok lakták, ebben a miliőben nőtt fel a kis Ádám is. Az ő édesapja, a mi ükapánk

---

¹ Lásd például: Urso: <https://www.heraldryinstitute.com/lang/it/cognomi/Urso/idc/12144/> (Letöltés ideje: 2021. 06. 21.)

Genealogia del cognome Urso: <https://www.retaggio.it/genealogia-del-cognome-urso/> (Letöltés ideje: 2021. 06. 21.)

Urso: <https://www.familysearch.org/search/discovery/results/?q.surname=urso> (Letöltés ideje: 2021. 06. 21.)

² Lásd például: Urso Family History: <https://www.ancestry.com/name-origin?surname=urso> (Letöltés ideje: 2021. 06. 21.)

Urso Web Site: <https://www.myheritage.hu/site-61046711/urso> (Letöltés ideje: 2021. 06. 21.)

³ Egert, Roswitha: Familienbuch der katholischen Pfarrgemeinde Kathreinfeld im Banat: Katarina, Katharinenfeld, ungarisch--Katalinfalva, serbisch--Ravní Topolovác, Banatski Topolovác, 1893, 1895, 1915-1947. Villingen-Schwenningen, 2006, Arbeitsgemeinschaft für Veröffentl. Banater Familienbücher – AVBF.

⁴ Urso, Ludwig:

https://www.myheritage.hu/research?s=1&formId=master&formMode=1&useTranslation=1&exactSearch=&action=query&p=1&view_mode=card&qname=Name+fn.Ludwig+fnmsmi.false+ln.Urso&qevents-event1=Event+et.birth+ey.1764&qevents-any/1event_1=Event+et.any+ep.Landange+epmo.exact&qevents=List43 (Letöltés ideje: 2024. 06. 21.)

⁵ Ludwig URSO: <https://gedbas.genealogy.net/person/show/1006944547> (Letöltés ideje: 2024. 06. 27.)

⁶ Putz Jakab: Katalinfalva (III.) in: Létünk 36. évf. 2. sz. 2016. 145. old. Letölthető:

https://epa.oszk.hu/00900/00997/00004/pdf/EPA00997_Letunk_2006_02_145-159.pdf (Letöltés ideje: 2024. 06. 24.)

Urso Anton (Antal) volt, aki 1854-ben született és 1926. november 26-án hunyt el.⁷ Kovácmesterként kereste kenyerét⁸, a családi visszaemlékezések szerint a városban nagy házat, komoly műhelyt hagyott maga után örökségül. Felesége Rasimus Magdalena (Magdolna) volt, akinek szüleiről, sőt nagyszüleiről is szereztünk tudomást. Az ősöknél egy figyelemre méltó névváltás is bekövetkezett, és felmenőink Erasmusból lettek Rasimusok, azonban a származás itt is Elzász, Lotharingia, ill. Hollandia irányába mutat. Rasimus Magdalena ükanyánk szülei, a mi szépszüleink Rasimus/Erasmus Adam és Horváth Magdalena (1828-1905) voltak. A család negyedik gyermekeként született meg Magdalena 1856. október 7-én. Szépapánk még Erasmusként született a közeli Garaboson (Grabatz, Grabať) 1828. november 5-én, esküvőjüket 1850. február 5-én tartották a községben és 1915. november 16-án hunyt el. Fennmaradtak Adam szüleinek, a mi őszüleinknek nevei is, édesapját Erasmus Josefnek, édesanyját Klein Margarethának hívták. Érdekes, hogy Magdalena ükanyánk Adam nevű öccse Tarillion Annát vette feleségül, az ara családi neve szintén francia eredetre utalhat.⁹

Közismert tény, hogy a Bánátba nemcsak svábokat telepítettek III. Károly (1711-1740) és Mária Terézia (1740-1780) idején, ill. utánuk, hanem a Német-Római Császárság más vidékeiről (szászok, bajorok, elzásziak, csehek) is érkeztek telepések, mint ahogy franciák, vallonok, spanyolok és olaszok is szerencsét próbáltak ezen a vidéken.¹⁰ Az oszmán-török hódoltság után a táj sok vármegyében elnéptelenedett, és a kiváló minőségű, jó termőképességű feketeföld, a Tisza és a Béga folyók, a végeláthatatlan szántók, legelők mágnesként vonzották a bevándorlókat, akik kemény munkával ugyan, de jobb egzisztenciát tudtak teremteni maguknak a Bánátban és Bácskában, mint szülőföldjükön.¹¹ Így kerültek – többek között - az Ursok, Rasimusok, Tarillionok, Schützök, Kleinek, Kollingerek ide, Torontál vármegyébe. A 18-19 századi „arany időknek” azonban később vége szakadtak, a vidéken többször heves kolerajárvány is tombolt¹², és tudjuk jól a magyar történelemből, hogy a 19. század legvégén

---

⁷ Egert, Roswitha: im. 298. old.

⁸ Uo.

⁹ Egert, Roswitha: im. 210-211. old.

¹⁰ Lásd bővebben: Dr. Kókai Sándor: A Bánság történeti földrajza. Nyíregyháza, Nyíregyházi Főiskola Turizmus és Földrajztudományi Intézete, 2010. Letölthető: <https://mek.oszk.hu/11300/11308/11308.pdf> (Letöltés ideje: 2024. 06. 21.)

Tranquillius: Francia menekültek a Bánságban. 2017. augusztus 30. 21:15 in: Pangea. Minden, ami földtudomány blog. Letölthető: https://pangea.blog.hu/2017/08/30/francia_menekultek (Letöltés ideje: 2024. 06. 21.)

¹¹ Lásd erről bővebben: Eperjesi Zoltán: A Bánság német ajkú népessége a 19. és 20. század fordulóján. in: Humán Innovációs Szemle. XIV. évf. 2. sz. 2023. 66-84. old. Letölthető: <https://ojs.ppke.hu/index.php/hisz/article/view/1059/1068> (Letöltés ideje: 2024. 06. 20.)

¹² Borovszky Samu szerk.: Magyarország vármegyéi és városai. Torontál várménye. Torontál vármegye községei. Katalinfalva. Letölthető: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky->

és a századfordulón az Osztrák-Magyar Monarchia területéről tömegek vándoroltak ki a tengerentúlra, ahogy József Attila írta „kitántorgott Amerikába másfél millió emberünk”¹³.

Így tett dédapánk két fiútestvére, János (később John) és Márton is, akik meg sem álltak az USA-ig, ahol családot alapítottak, és leélték életüket. Azonban, amikor híret vették édesapjuk halálának, a családi örökségért János hazatért és némi feszültség is támadt a Magyarországon maradt fiú és testvére között. Megjegyezzük, hogy a tágabb Urso családból mások is emigráltak ebben az időben, Urso Elisabeth például Katalinfalván született 1864. május 22-én és az Egyesült Államokban, Los Angelesben hunyt el 1948. július 5-én.¹⁴

Ádámot is hajtotta a kalandvágy, nemigen volt otthon maradása, mesterlegényként északabbra vándorolt, vonattal utazott előbb Hódmezővásárhelyre, ahol megismerkedett a református Sepsei Etelkával (1888 - 1962), a térségben közismert Sepsei Sándor (1861 - 1932) borbélymester lányával és elvette feleségül. Sokan tartottak ettől a frigytól, mert dédapánk „jóvágású” férfi, nyitott személyiség volt, aki szerette a társaságot, főleg a csinos hölgyekét, nem vetette meg az italt, kártyát, gyakorlatilag láncdohányos volt és néha bizony „két végéről égette a gyertyát”, előfordult, hogy napokig nem tért haza. Vele ellentétben dédanyánk csípőficamos, zárkózottabb, de kedves személyiség volt, akit feltehetően pillanatok alatt levett a lábáról a magas, fess Ádám. Mindenesetre 1911-ben összeházasodtak, és Ádám a városhoz közel, Szentetornya községben, bérelt házban nyitotta meg saját borbély praxisát. A korabeli sztenderdek szerint egy jó borbély nem állt meg a hajvágásnál és borotválásnál, hanem egyéb szolgáltatásokat is nyújtott beteg, szenvedő vendégei, mondhatni páciensei számára. Így dédapánk gátlás nélkül köpölyözött, piócázott, volt, hogy eret vágott a betegeken, és - ami utólag meglehetősen horrorisztikusnak tűnik számunkra -, fogat is húzott, ha erre megkérték. Nem utolsó sorban jó tanítómesternek is bizonyult, amelyet két fodrász fia életműve is tanúsít.

Teltek-múltak az évek, megszülettek gyermekeik, akiket dédanyánk szeretettel nevelt, és „bő kötényével” sokszor elfedte a felmerülő problémákat, az „ura” kicsapongó természetét is kénytelen-kelletlen meg kellett emésztenie, nem lehetett könnyű az élete. Nagypánk, Antal, akit a családban és a faluban mindenki Sanyinak (később „Sanyi bácsinak”) hívott, és aki nem

---

samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/torontal-varmegye-1B1CE/torontal-varmegye-kozsegei-irta-reiszigede-dr-tortenetiro-a-kozp-szerk-biz-tagja-kiegeszitettenvede-aladar-a-monografia-szerkesztoje-1B28D/katalinfalva-1B35D/ (Letöltés ideje: 2024. 06. 24.)

¹³ József Attila: Hazám. Letölthető: https://mek.oszk.hu/05500/05570/html/jozsef_attila0035.html (Letöltés ideje: 2021. 06. 07.)

¹⁴ Dreyer, David: Elisenhain-Josefsdorf-North Dakota. Family Register 1872-1990. Draft. San Mateo, CA, 2018. Letölthető: <https://www.banatbooks.com/Elisenhain-Josefsdorf-October-View.pdf> (Letöltés ideje: 2024. 06. 21.)

dohányzott, és szinte sohasem ivott (ünnepekkor is csak nagyon keveset), többször mesélte, hogy már gyermekkorában eldöntötte, a korhelységben nem követi édesapja példáját. A négy gyermek azonban - nem is tehettek volna mást - nem fordult el édesapjától, öreg napjaira befogadták őt, azonban odáig még sok évtizednek el kellett telnie.

Megjegyzendő, hogy dédapánk anyanyelve német volt, magyarul érthetően ugyan, de akcentussal, a szavakat néha keresgélve beszélt, és ami szintén érdekes, hogy magyarul is szögletes, gót „jellegű” betűkkel írt, amelyet a családi énekeskönyvben talált bejegyzései tanúsítanak. Szabadidejében a kártya, cigaretta, kocsmá mellett szeretett olvasni is, tisztában volt a világ dolgaival, több nyelven is kommunikált, követte a szülőföldjén történeteket is, a trianoni békediktátum, és az ország megcsonkítása után is, amikor Nagybecskerek és környéke a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz került. Valósággal élt-halt a dohányzásért, nagymamánk elmondása szerint a „bagó volt a mindene”, és végóráiban is egy cigiért könyörgött neki, majd miután megkapta és rágyújtott, megnyugodva és beletörődve készült utolsó útjára.

Az első világháborúban be kellett vonulnia, a keleti fronton harcolt, majd - sok százezer honfitársával együtt - orosz hadifogságba került, ahonnan - a családi visszaemlékezések szerint - hat év szibériai raboskodás, épen tért haza. Sajnos érdeklődésünkre sem a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltára¹⁵, sem a Levéltár Bécsi Kirendeltsége¹⁶ nem tudott érdemi információkkal szolgálni dédapánkról, mert az osztrák-magyar haderő 1850-1900 közötti magyarországi születésű legénységi és tiszti állományára vonatkozó anyakönyvi nyilvántartások a 2. világháború alatt megsemmisültek. Továbbá Urzó Ádám neve nem szerepel a megmaradt és fellelhető veszteségi anyagokban (halottak, sebesültek, eltűntek, betegek, hadifoglyok), ill. a legénységi kitüntetések között sem.

A háború előtt született meg Margit (1912-2000) lánya és Antal (Sándor) (1914-2003) fia, a mi nagyapánk, majd a háború után Márton (János) (1921-2006) fia és Magdolna (1923-2013) lánya. A négy gyermek szerette szüleit, életük végéig összetartóak voltak. Sőt, élete alkonyán, felesége halála után ápolták rászoruló édesapjukat és egy sajátságos „rotációs” rendszert alakítottak ki négyen. Amikor az „Öregnek” kitélt az ideje egyik gyermekénél,

---

¹⁵ Dr. Számvéber Norbert alezredesnek, a Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténelmi Levéltár igazgatójának a levele, 2024. június 13. Nyt. sz.: LEV/694-1/2024.

¹⁶ Dr. Domokos Györgynek, a Hadtörténelmi Levéltár Bécsi Kirendeltsége levéltárosának e-mail üzenete, 2024. június 17. Nyt. sz.: 329-1/2024/LBK.

átköltözött a másikhoz és így tovább. Természetesen a kvartély, saját szoba mellé koszt is járt, szobájában állandósult a füst, a dohányszag, élete vége felé kissé elhagyta magát. Ahogy a legidősebb dédunoka visszaemlékezik kisgyermek korából, a nagymamája kérte rá, hogy ne zavarja a „Tatát”. Persze a kíváncsiság volt, hogy bevitte őt hozzá. Egy félreeső, puritán módon berendezett kis szobában lakott, sötétbarna, nehéz bútorok, ruhásszekrény, magas ágy, egy tükrös szekrény, rajta köpöcsésze, előtte thonet szék, ablak a „gangra”. Az áporodott bagószag mindenbe beleivódott. Félszegen nézte a krákogó dédapját és a kis birodalmát, mint általában a gyerekek az idősebbeket és az ismeretlen környezetet. A „Tata” sokszor panaszkodott szállásadójának a rumadag mennyiségére, amelyet mindig kevesellt. De a körülményekhez képest, békésen, csendesen teltek évei. Családi összejöveteleken általában nyugodtan, beletörődve ült az asztalnál. Bár többször készült a szülei sírját meglátogatni, és Margit lánya bátorította erre, előbb a háború („hideg napok”, majd a „fordított hideg napok”) később a két ország tragikusan megromló kapcsolata („Tito, az imperializmus láncos kutyája”), illetve a közlekedés nehézkessége erre nem adtak lehetőséget számára. Idős napjaiban pedig meggyengült egészségi állapota tette lehetetlenné a jugoszláviai kiutazást.

Nagyon örült az unokák érkezésének, többükkel szívesen beszélgetett, érdeklődve követte sorsukat, tanulmányaikat, párválasztásukat, és még megélte az első dédunokák megérkezését is. 1973. július 16-án, 87 éves korában hunyt el, éppen nagyszüleink, Nagymágocs, Kossuth utca 23. sz. alatti házában, és a nagymágocsi temetőben alussza örök álmát. 2023-ban a sírját az egyik unoka méltóképpen felújította, sírhelyét meg a két szerző (dédunokái) idén áprilisban váltotta meg újabb 25 évre.

Fotómelléklet:

Urzó Ádám fiatalkori fotója, saját aláírásával

Forrás: családi fotóalbum

**Urzó Ádám és Sepsei Etelka aranylakodalma, 1961. Gyermekük, vejeik és menyekük, ill.
unokáik körében**

Forrás: családi fotóalbum

Felhasznált irodalom:

Könyvek, tanulmányok:

Borovszky Samu szerk.: Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye. Torontál vármegye községei. Katalinfalva. Letölthető: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/torontal-varmegye-1B1CE/torontal-varmegye-kozsegei-irta-reiszig-ede-dr-tortenetiro-a-kozp-szerk-biz-tagja-kiegeszitetten-vende-aladar-a-monografia-szerkesztoje-1B28D/katalinfalva-1B35D/>
(Letöltés ideje: 2024. 06. 24.)

Dreyer, David: Elisenhain-Josefsdorf-North Dakota. Family Register 1872-1990. Draft. San Mateo, CA, 2018. Letölthető: <https://www.banatbooks.com/Elisenhain-Josefsdorf-October-View.pdf> (Letöltés ideje: 2024. 06. 21.)

Egert, Roswitha: Familienbuch der katholischen Pfarrgemeinde Kathreinfeld im Banat: Katarina, Katharinenfeld, ungarisch--Katalinfalva, serbisch--Ravni Topolovac, Banatski Topolovac, 1893, 1895, 1915-1947. Villingen-Schwenningen, 2006, Arbeitsgemeinschaft für Veröffentlich. Banater Familienbücher – AVBF.

Eperjesi Zoltán: A Bánság német ajkú népessége a 19. és 20. század fordulóján. in: Humán Innovációs Szemle. XIV. évf. 2. sz. 2023. 66-84. old. Letölthető: <https://ojs.ppke.hu/index.php/hisz/article/view/1059/1068> (Letöltés ideje: 2024. 06. 20.)

Dr. Kókai Sándor: A Bánság történeti földrajza. Nyíregyháza, Nyíregyházi Főiskola Turizmus és Földrajztudományi Intézete, 2010. Letölthető: <https://mek.oszk.hu/11300/11308/11308.pdf>
(Letöltés ideje: 2024. 06. 21.)

Putz Jakab: Katalinfalva (III.) in: Létünk. 36. évf. 2. sz. 2016. 145. old. Letölthető: https://epa.oszk.hu/00900/00997/00004/pdf/EPA00997_Letunk_2006_02_145-159.pdf
(Letöltés ideje: 2024. 06. 24.)

Tranquillius: Francia menekültek a Bánságban. 2017. augusztus 30. 21:15 in: Pangea. Minden, ami földtudomány blog. Letölthető: https://pangea.blog.hu/2017/08/30/francia_menekultek
(Letöltés ideje: 2024. 06. 21.)

Internetes források:

Urso: <https://www.heraldrysinstitute.com/lang/it/cognomi/Urso/idc/12144/> (Letöltés ideje: 2021. 06. 21.)

Genealogia del cognome Urso: <https://www.retaggio.it/genealogia-del-cognome-urso/> (Letöltés ideje: 2021. 06. 21.)

Urso: <https://www.familysearch.org/search/discovery/results/?q.surname=urso> (Letöltés ideje: 2021. 06. 21.)

Urso Family History: <https://www.ancestry.com/name-origin?surname=urso> (Letöltés ideje: 2021. 06. 21.)

Urso Web Site: <https://www.myheritage.hu/site-61046711/urso> (Letöltés ideje: 2021. 06. 21.)

Urso, Ludwig:

https://www.myheritage.hu/research?s=1&formId=master&formMode=1&useTranslation=1&exactSearch=&action=query&p=1&view_mode=card&qname=Name+fn.Ludwig+fnmsmi.false+ln.Urso&qevents-event1=Event+et.birth+ey.1764&qevents-any/1event_1=Event+et.any+ep.Landange+epmo.exact&qevents=List43 (Letöltés ideje: 2024.06.21.)

József Attila: Hazám.

Letölthető: https://mek.oszk.hu/05500/05570/html/jozsef_attila0035.html (Letöltés ideje: 2021. 06. 07.)

Summary:

In the article, two great-grandchildren of Ádám Urzó (1886-1973), a barber who had an unusual career, summarised his life. The authors also paid particular attention to the history of the Urso family, one of whose ancestors came from Lotharingia to Katalinfalva in Torontál County, presumably of Italian origin. Ádám Urzó came from there, first to Szentetornya and then to Nagymágocs. The barber was a bohemian man, fought in the First World War and had four children. The writing is illustrated with family photos.